

Գիտությունների ազգային ակադեմիայի հայտարարությունը «Բարձրագույն կրթության և գիտության մասին» ՀՀ օրենքի նախագծի վերաբերյալ

ՀՀ կառավարությունը իր 03.12.2020 թ. նիստի օրակարգում անհիմն, առանց օրենսդրորեն նախատեսված քննարկումների, որպես անհետաձգելի և չզեկուցվող հարց ընդգրկեց «Բարձրագույն կրթության և գիտության մասին» ՀՀ օրենքի նախագիծը և հավանություն տվեց՝ այն ուղարկելով ՀՀ Ազգային ժողովը հրատապության կարգով քննարկելու և ընդունելու առաջարկությամբ: Որոշումն ընդունվեց, երբ երկրում հրատապ լուծում պահանջող մի շարք

կարևորագույն՝ հումանիտար, տնտեսական, սոցիալական, պաշտպանական և բազմաթիվ այլ խնդիրներ կան:

«Բարձրագույն կրթության և գիտության մասին» ՀՀ օրենքի նախագիծը լայնորեն քննարկվել է ԳԱԱ գիտական կազմակերպությունների կոլեկտիվների ժողովներում, ԳԱԱ տնօրենների խորհրդում, ԳԱԱ անդամների ժողովում: Բազմաթիվ սկզբունքային առաջարկություններ և դիտողություններ պարբերաբար ներկայացվել են ՀՀ կրթության, գիտության մշակույթի և սպորտի նախարարություն, որոնք հիմնականում չեն ընդունվել, նույնիսկ ներկայացված ամփոփագրերում զարմանալիորեն արտացոլված չեն:

Ներկայացված օրենքի նախագիծով կազմաքանդվում է ՀՀ գիտությունների ակադեմիական համակարգը, և վտանգի տակ է դրվում հիմնարար գիտությունների զարգացումը: Վերացվում են ՀՀ Սահմանադրությամբ և տարբեր օրենքներով նախատեսված ԲՈՒՀ-ական և գիտական ինքնավարությունը, ակադեմիական ազատությունները, խախտվում են

կրթության, գիտության հիմնական շահառուների իրավունքներն ու օրինական շահերը:

Անընդունելի է երկրում ռազմական դրության, հետպատերազմական և համավարակի այս ծանր ժամանակաշրջանում «Բարձրագույն կրթության և գիտության մասին» ՀՀ օրենքի նման նախագծի՝ առանց վերջնական համային քննարկումների և հավանության արժանանալու հրատապ կերպով օրակարգ բերելը:

Հաշվի առնելով վերոգրյալը՝ ՀՀ ԳԱԱ-ն պահանջում է.

1. անհապաղ հետ կանչել «Բարձրագույն կրթության և գիտության մասին» ՀՀ օրենքի նախագիծը ՀՀ Ազգային ժողովից

2. շահագրգիռ կազմակերպությունների ներկայացուցիչների հետ կազմակերպել քննարկումներ բարձրագույն կրթության և գիտության զարգացումն ապահովող հայեցակարգային դրույթների և օրենքների նախագծերի մշակման համար:

ՀՀ ԳԱԱ տեղեկատվական-վերլուծական ծառայություն

ՀՀ ԳԱԱ նախագահությունում քննարկվեցին Հայաստանի նոր մարտահրավերների հաղթահարման ուղիները

Սույն թվականի դեկտեմբերի 16-ին ՀՀ Գիտությունների ազգային ակադեմիայի նախագահությունում տեղի ունեցավ հանդիպում Հայրենիքի փրկության շարժման վարչապետի թեկնածու Վազգեն Մանուկյանի հետ: Քննարկվեցին Հայաստանի Հանրապետության առաջ ծառացած մարտահրավերների հաղթահարման ուղիները: Քննարկվեցին անվտանգության ապահովման, Արցախի կարգավիճակի հստակեցման, բանակի վերականգնման, ազգային արժեքների մշակակության բարձրացման, կրթության որակի բարձրացման հարցերը: Ընդգծվեց Միսակի խմբի ձևաչափի շրջանակներում Արցախի խնդրի շուրջ բանակցությունների վերսկսումը:

Վազգեն Մանուկյանը կարևորեց լեզվատիմ իշխանափոխության իրականացումը: «Առաջին տարում պետք է դրվի Հայաստանի ապագա ընթացքը, ինչպես պետք է մենք ունենանք ազգային ժո-

ղովրդավարական, լավ պաշտպանված, այս տարածաշրջանում դերակատարություն ունեցող երկիր»,- ասաց նա:

ՀՀ ԳԱԱ նախագահ ակադեմիկոս Ռադիկ Մարտիրոսյանը կարևորեց գիտության դերը երկիրը ծանր իրավիճակից դուրս բերելու հարցում: Նա նշեց, որ գիտության զարգացման համար անհրաժեշտ են պետական աջակցություն և ֆինանսական ներդրումներ, ինչն, ըստ էության, չնչին է եղել խորհրդային Միության փլուզումից հետո: «Անգամ այդ սուղ միջոցներով էլ Հայաստանի գիտությունն ունի ձեռքբերումներ և առաջատար է կուկասի երկրների շարքում: Մեր երկրի զարգացումը, ժողովրդի, պետության զարգացումը հնարավոր չէ առանց գիտության: Այսօրվա գիտությունը ենթադրում է մեծ խմբերի՝ գիտական կառույցների ներուժի համադրում, որ ստանան լուրջ արդյունքներ»,- ասաց ՀՀ ԳԱԱ նախագահը:

Ելույթներով հանդես եկան ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոսներ Լենսեր Աղալովյանը, Յուրի Սուվարյանը, Էդուարդ Ղազարյանը, Աշոտ Սաղյանը, Գագիկ Ղազինյանը, Աշոտ Մելքոնյանը, ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ

Արսեն Հախումյանը, ՀՀ ԳԱԱ Սփյուռքի բաժնի ղեկավար Վանյա Բարսեղյանը:

ՀՀ ԳԱԱ տեղեկատվական-վերլուծական ծառայություն

Ի ԴԵՎ

2020 թվականի դեկտեմբերին լրացավ Հայաստանի խորհրդայնացման 100 տարին: 70 տարի Հայաստանը խորհրդային մեծ ու հզոր կայսրության հանրապետություններից մեկն էր:

Ինչպիսին եղավ այդ 70 տարին բազմաշառչար հայ ժողովրդի և Հայաստանի համար: Սկսեմք նրանից, որ խորհրդային երկիրը անհատի պաշտամունքի, քաղաքական անասելի բռնությունների, ազգային մեղքման, մարդու արժանապատվության ու ազատության ճնշման մոռյալ ու դաժան ժամանակներ

էին՝ ծանրագույն և ծանր հետևանքներով:

Եվ, այնուամենայնիվ, հետ մայելով, պետք է վստահորեն պնդենք, որ խորհրդայնացումը ապահովեց հայ ժողովրդի անվտանգությունը, հայ ցեղը փրկեց խառն վերացնելու արդյունաբեր թուրքի հրեշավոր նկրտումներից: Մի համգամանք, որ այսօր էլ ցեղասպան թուրքի օրակարգում է:

Այս տխուր տողերից հետո պետք է արձանագրենք, որ խորհրդային տարիները հայ ժողովրդին հնարավորություն տվեցին նվաճումներ արձանագրելու

հայ կյանքի բոլոր ոլորտներում: Մենք դարձանք արժանապատիվ ազգ և պետություն: Հայաստանը հետպատերազմյան տարիներին դարձավ արդյունաբերական հզոր երկիր, ըստ որում տնտեսությամբ բոլոր ոլորտներում մեքենաշինության և քիմիական արդյունաբերություն, ճշգրիտ սարքաշինություն և տեքստիլ արդյունաբերություն, ողջ տարածքում լայն պահանջարկ ունեցող կոշիկի արդյունաբերություն, համաշխարհային համբավ վայելող քլորոպրենային կաուչուկ և այլն, և այլն... Հզոր տեմպերով զարգացավ մեր գյուղատնտեսությունը,

քաղաքային շինարարությունը, ճարտարապետությունը: Առանձնակի պետք է ընդգծել կրթության և մշակույթի անմախաղեպ վերելքը, որը երկի դասվի ֆանտաստիկայի ժանրին: Խորհրդային տարիներին 700.000 հայ պատանիներ և աղջիկներ ստացան բարձրագույն կրթություն (անվճար):

Սա միջազգային մակարդակ էր և Հայաստանը դասում էր աշխարհի առաջին երկրների շարքին: Մշակույթի և արվեստի բնագավառում մենք ունեցանք համաշխարհային համբավի 8 անուններ՝ Մարտիրոս Սարյան, Ա-

ՆՈՅԵՄԲԵՐԻ 20-ին Արցախի Ադրամի շրջանը նույնպես հանձնվեց Ադրբեջանին: Եռակողմ համաձայնագրի ստորագրման պահից սկսած՝ ամբողջ հայությունը սարսափում էր այն մտքից, որ հայկական երկրորդ պետությունը կորցնելով՝ կորցնում ենք նաև այնտեղ դարերով ձևավորված ու դրոշմված հայկական պատմամշակութային ժառանգությունը: Ադրամ ասելով՝ սրտի սուր ցավ էինք զգում հենց Տիգրանակերտի համար: Շատերս ենք գնացել Ադրամ՝ հենց Տիգրանակերտը տեսնելու, պեղումների ընթացքի վկայ լինելու, հիացել ու հպարտացել ենք Տիգրան արքայի ստեղծած հինավուրց քաղաքով, որը քաղաքակրթության, ճարտարապետության, մշակույթի ու պատմության համալիր դրսևորում է:

Տիգրանակերտի պեղումները սկսվել են 14 տարի առաջ: Արշավախմբի ղեկավար, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Յանվետ Պետրոսյանն այդ տարիների ընթացքում պարբերաբար ներկայացրել է պեղումների արդյունքները՝ մանրամասնելով, թե որ փուլում՝ ինչ արդյունքներ են գրանցել: Ու հիմա հայ հնագետների արշավախումբը մեկ վայրկյանում կորցրեց մեկու-

րեկ ու լսել մեզ. հապաղման, վախվորած պահվածքի պատճառն այն էր, որ Սերժ Սարգսյանը մի անգամ ասել էր՝ Ադրամը մեր հայրենիքը չէ, և ակադեմիայի նախագահությունը դողում էր այդ խոսքերից: Կոնֆորմիզմը, ամտարբերությունը միայն Տիգրանակերտի վերաբերմամբ չէր, մեր ակադեմիկոսներն ադրբեջանցիներին չզիջող թերահավատ հողվածներ էին գրում: Ի հեճուկս այս ամենի՝ մենք աշխատել ենք, պեղել ենք, քաղաքը շարունակաբար հայտնաբերել ենք: Դրսում մեզ ավելի շատ են գնահատել, լսել, հրավիրել տարբեր գիտաժողովների: Հայկական շրջանակներից հաճախ են լսել՝ Տիգրանակետ ես գտել, դե աչքդ լույս: Ինչքան վնասակար, հակազգային վերաբերմունք են տեսել: Ես հաղթահարել եմ ամենը: Ո՞վ էր խանգարում, որ ամեն մեկն իր Տիգրանակերտն ունենար: Ինչո՞ւ չմիավորվեցին, ջանք չգործադրեցին, որ Տիգրանակերտը մնար:

- Հետադարձ հայացքով հիշենք առաջին պեղումները, ընթացքը: Կպատմե՞ք...

- Մինչև 2008 թվականը, պեղումներն արել ենք «Երկիր և մշակույթ» կազմակերպության ֆինանսավորմամբ, որի ակունքներ-

ում՝ հայկական թագավորի անունով քաղաք: Ադրբեջանցիներն ի՞նչ է թագավոր չունեի՞ն, որ հայ արքայի անունով են քաղաք կառուցել: Չավելշտ է սա ուղղակի:

- Իսկ նման արձագանքներն ու հարձակումներն առանձին անհատների կողմից էին, թե՞ ադրբեջանցիները համակարգված քաղաքականությամբ էին ուղղորդվում:

- Անկախ մեր ապացույցներից, անկախ մեր աշխատանքից՝ ադրբեջանական մեքենան պետք է աշխատեր՝ ըստ ծրագրվածի, թե իբր այս ամենը կեղծ է, իբր մենք ուրիշ պետության ժառանգությունը թալանում ենք, յուրացնում: Մինչև այսօր այդ քարոզչությունը շարունակվում է. ասել, թե ադրբեջանական ակադեմիական շրջանակներում ինչ-որ բան է փոխվել, իհարկե, սխալ կլինի: Դա պետական քաղաքականություն է՝ լավ ծրագրված ու ուղղորդված: Դա առանձին մարդկանց դիրքորոշում ու քարոզչություն չէ, այլ համակարգված պետական քաղաքականություն:

ՌԴ-ում Ադրբեջանի դեսպանի՝ Փուլադ Բյուլբյուլյովի՝ Ադրբեջանի մշակույթի նախարար եղած ժամանակ Նոր Զուղայի հայ-

րասիական ու հայկական քաղաքակրթության նվաճումների մարմնավորումն է: Եթե Արցախի մյուս հուշարձանները դիտարկենք, կտեսնենք, որ այնտեղ ուրարտական որոշ ավանդույթներ կան: Տիգրանակերտը քաղաքակրթական դրսևորում է, որն ընդգրկում է ակնհայտ հայկական դրոշմ ու ձեռագիր:

Տիգրանակերտի հայկականության մասին հստակ ապացույցներ կան, ըստ որոնց, երբ վաղ քրիստոնեության շրջանում հայերը գրեր են ստեղծել, Տիգրանակերտում հայատառ արձանագրություններ են գրվել: Մենք պեղումների ընթացքում 15 հայերեն արձանագրություն ենք հայտնաբերել, որոնք տարբեր դարերի են թվագրվում՝ սկսած 5-6-րդ դարերից մինչև 9-10-րդ դարեր: Արցախի ամենավաղ հայերեն արձանագրությունները Տիգրանակերտի պեղումների ժամանակ են հայտնաբերվել: Տիգրանակերտի ամրոցի մուտքը չհասցրեցինք բացել: Ակնկալում էինք, որ առաջիկայում կհայտնաբերենք ու նոր արձանագրություններ կգտնենք:

Տիգրանակերտում ծիծեռնակապոչ շարվածքով շինություններ կան. ճարտարապե-

ՏԻԳՐԱՆԱԿԵՐՏ. ԱՌԲԵՋԱՆԻՆ ՀԱՆՁՆՎԱԾ ԻՐԱԿԱՆ ԵՐԱՋԱՆԻՔ

կես տասնամյակի իր վաստակը, սիրո ու նվիրումի, հպարտության ու հիացմունքի Տիգրանակերտը՝ պեղված, հազարամյակների փոշուց ու գաղտնիքներից մաքրված ու այդ հնագիտական հուշարձանի հետ որևէ առնչություն չունեցող ադրբեջանցիներին հանձնած: Քաղաքական որոշման զոհ են Արցախն էլ, Հայաստանն էլ, հայ ինքնության ու մշակույթի հուշարձան-վկաներն էլ: Մենք զրուցել ենք Յանվետ Պետրոսյանի հետ Տիգրանակերտն Ադրբեջանին հանձնելուց երկու օր անց: Զգացմունքներն ու հույզերը զսպելով՝ հնագետը փորձեց սառնասրտորեն ներկայացնել այն իրողությունը, որի առջև հայտնվել ենք ազգովին:

- Պարոն Պետրոսյան, եռակողմ համաձայնագրի ստորագրման պահից սկսած՝ Տիգրանակերտը կորցնելու մտավախություն ունեի՞ք արդեն: Ճիշտ է, Արցախի կապիտուլյացիայի փաստը գիտակցում էինք բոլորս, բայց դեռևս հստակ պատկերացում չունեի՞ք, թե խոսքը որ շրջանները հանձնելու մասին է:

- Ներքին վախ ունեի, որ եթե Ադրամը հանձնվի, ուրեմն Տիգրանակերտն էլ է հանձնվելու: Դեռ նախկին նախագահ Սերժ Սարգսյանն էր հայտարարել, թե Ադրամը մեր հայրենիքը չէ, երբ նույն Ադրամում հայկական Տիգրանակերտն ենք հայտնաբերել և քաղաքի մի մասը՝ բաց երկնքի տակ, իր պատմությամբ ու անցյալով վկայում է հայկական լինելու մասին: Վտանգը զգալով՝ փորձում էինք ամեն բան անել, որ այս օրը չմոտենա: Ցավոք, հայ իշխանավորները, քաղաքական ուժերը Տիգրանակերտի՝ հայկական լինելու փաստը բացարձակապես չօգտագործեցին: Չեն հիշում, որ որևէ քաղաքական ուժ Տիգրանակերտի հարցով բայլ արած լինի, ընդհակառակը՝ անգամ ասել են՝ Տիգրանակերտը Ստեփանակերտ չէ, մշակութային փաստարկներն այսօրվա դարում որևէ արժեք ունենալ չեն կարող: Գուցե նրանց ասածի մեջ ճշմարտություն կար, բայց ինձ համար ցավալի է, որ նրանք չէին ոգևորվում մեր հայտնաբերած հայկական հինավուրց քաղաքից, ավելի՞ն մեզ՝ հնագետներիս, հիասթափեցնում էին: Գիտության կոմիտեն Տիգրանակերտի հետազոտության հայտն անընդհատ մեղծում էր: ՀՀ ԳԱԱ-ն տասը տարվա մեր պեղումներից հետո միայն որոշեց մեկ անգամ նիստ գումա-

րում կանգնած է եղել Սևակ Արծրունին: Նա է ինձ առաջարկել պեղումներն սկսել: Մինչ այդ, ես միշտ մտածում էի՝ Տիգրանակերտն առասպել է, ինչպե՞ս գնամ առասպելի հետևից: Հնագիտորեն Տիգրանակերտը մինչ այդ տեղորոշված չի եղել, հետքերն էլ որևէ մեկը չէր տեսել, այդ մենք ենք առաջին անգամ 2005 թվականին հայտնաբերել ու հաջորդ տարի պեղումներն սկսել:

Բուն Տիգրանակերտ քաղաքի մոտավոր տարածքը 80 հա է, իսկ արվարձաններով չորսուկես կմ երկարություն ունի: Միջին մեծությամբ քաղաք է՝ շատ լավ պահպանված: Մենք պեղել ենք երկու հա: Պեղել ենք կարևոր կառույցները: Տարեկան 15-20 միլիոն դրամ է ծախսվել պեղումների, գծագրման, գրչանկարման, ուսումնասիրությունների համար: Դե հաշվեք, թե 15 տարում որքան գումար է ներդրվել, ու հիմա ամբողջ արդյունքը հանձնվում, ավելի ճիշտ՝ նվիրվում է ադրբեջանցիներին:

- Ենթադրում եմ, որ առաջին պեղումներից սկսած՝ ադրբեջանական կողմից բացասական արձագանքներ եք լսել:

- 2006 թվականի օգոստոսն էր. երկու շաբաթ էր, ինչ պեղումները սկսել էինք, մեկ ամիս անց՝ սեպտեմբերին, Ադրբեջանի ակադեմիան որոշում ընդունեց, թե իբր մենք սուտ, ամօրեն աշխատանք ենք անում մեր պեղումներով, իբր ոչ մի Տիգրանակերտ էլ չկա, ու հայ օկուպանտներն այդ ամենը հնարում են: Նույն արձագանքը տարածեց Ադրբեջանի ԱԱԾ-ը: Հետո լուսանկարներ էին տարածում, թե իբր հայ հնագետները գիշերով քարեր են տանում-տեղադրում, պարսպի պես շարում ու առավոտյան հայտարարում, թե քաղաք են հայտնաբերել: Բայց ինչպե՞ս էր դա հնարավոր, եթե որոշ քարեր մեկ տոննա քաշ ունեն ու տեղաշարժելն անգամ անհնար է: Թող ադրբեջանցիները գային, տեսնե՞ն՝ կկարողանայի՞ն Տիգրանակերտի քարերը տեղից շարժել: Սկզբում հեզմանքով, սարկազմով էին վերաբերվում մեր պեղումներին ու հայտնագործություններին, իսկ որոշ ժամանակ անց՝ 2008-10 թվականներին, արդեն սկսեցին կարդալ հետազոտությունների արդյունքները, հայտարարեցին, թե մեր հայտնաբերածը ռավականական Տիգրանակերտն է: Անիրական բան. ինչո՞ւ պետք է Աղվանքում Տիգրանակերտ անունով քաղաք լինի, Աղվան-

կական խաչքարերն ադրբեջանական գործը ոչնչացրեց. ի՞նչ կարող ենք սպասել այդ երկրից, որ նա մի օր ճշմարտությունն է հայտնելու, պատմական արդարությունն է պաշտպանելու, հայտարարելու է, որ Տիգրանակերտը հայկական՝ քաղաք է ու հայոց Տիգրան թագավորն է այն հիմնադրել: Իհարկե, այդպիսի բան չի լինի երբեք: Միջազգային մակարդակով մեծ ղեմագործի անեն կերպ, ամեն միջոցով աջակցություն է ստացել: Անգլիայում ստեղծվել է Նիզամու անվան ադրբեջանական հետազոտությունների ամբիոն, որը 2020 թվականին՝ ընդամենը մի քանի ամիս առաջ, լույս է ընծայել մի գիրք, որը վերնագրված է «Ալբանիայից մինչև Առան»: Ֆրանսիացի, կամադացի հետազոտողները կեղծ բաներ են

գրում ադրբեջանական պատմության մասին, ի՞նչն է ստիպում նրանց այդ քայլն անել: Չգիտեմ: Սա արվում է համաշխարհային մակարդակով. նույնը վերաբերում է ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ին, ԻԿՕՄՍՕ-ին: Ինչպես պատերազմի ժամանակ թույլ տվեցին Արցախում բնաջնջել հայերին, այնպես էլ թույլ են տալիս, որ հայկական մշակույթը բնաջնջվի:

- Տիգրանակերտի հայկական լինելը վաղուց է ապացուցվել: Կնշե՞ք որոշ վկայություններ ու փաստեր, որոնք հայկական քաղաքակրթության ու մշակույթի մասին են պատմում:

- Տիգրանակերտը հիմնվել է՝ օգտագործելով փոքրասիական ամրաշինական հնարավորությունները: Տիգրանակերտի ամրաշինական կոմպլեքսը մշակվել է Ալեքսանդրիայում, Ք.ա. 3-րդ դարում: Փիլոն Բյուզանդացին իր գրքում ներկայացնում է Տիգրանակերտի պարիսպների նկարագրությունը: Տիգրան արքան քաղաքն ստեղծել է Ք.ա. 80-ական թվականներին, երբ նախագում էր, որ պարթևները Հյուսիսային Կովկասի գեղերին հրախելու են, որ նրանք արշավեն դեպի հայկական բնօրրանը: Այդ պատճառով էլ նա ստրատեգիական համակարգ է ստեղծել, այսինքն՝ գետաբերանների բարձունքներին ամրոցներ է տեղադրել, որոնք ամբողջ տափաստանը՝ մինչև Կուր գետ, կառնեին հսկողության տակ: Դա Տիգրան արքայի ստրատեգիական մտածելակերպն էր: Տիգրանակերտում ամեն ինչ ժայռափոր է: Տիգրանը կայսր էր, Տիգրանակերտը փոք-

տական այդ մեթոդը թույլ չի տալիս, որ երկրաշարժերը քանդեն պարիսպներն ու պատերը: Ամբողջ Կովկասում Տիգրանակերտը կրաշաղախի օգտագործման առաջին օրինակն է:

- Դժվար չէ պատկերացնել Ձեր անձնական ցավը. այդքան ջանք ու եռանդ, այդքան ներդրում ու հույսեր: Ու այդ բոլորը նվիրվում է մի երկրի, որը մշակութային, պատմական, հոգեկան, ֆիզիկական ոչ մի առնչություն չի ունեցել այդ արժեքների հետ:

- Տիգրանակերտն Ադրբեջանին հանձնելն ինձ համար առանձին ցավ ու ողբերգություն չէ, Տիգրանակերտը հայերի հայրենիք Արցախի ու հայկական պատմամշակութային ամբողջական ժառանգության մի

մասն է ու ցավալի է, որ ամբողջը հանձնվում է Ադրբեջանին: Տիգրանակերտը սիմվոլիկ հուշարձանների շարքում է, ինչպես Դադիվանքը, Ծիծեռնավանքը. ադրբեջանցիները կշարունակեն դրանք հանրահռչակել ու ավելի շատ գումարներ կներդնեն դրա համար, կհայտարարեն, թե դրանք իրենց պատմական հուշարձաններն են, որ հայերն են յուրացրել: Թշնամին հաղթելուց հետո ոչ թե բարեհոգություն է դրսևորելու, այլ անցնելու է մեր ստեղծածը յուրացնելուն ու մեզ ծաղրելուն: Դա կասկածից վեր է: Հետաքրքրական է, որ այս օրերին օտարերկրյա համալսարաններում գիտաժողովների ժամանակ օտարազգի գործընկերներս անդրադառնում են նաև Տիգրանակետին, զեկուցումներ են ներկայացնում: Կարծում եմ՝ այդպիսի փորձում են օգնել, որպեսզի ադրբեջանցիները գոնե չքանդեն հազարամյակների պատմական շերտերի տակից պեղված ու գտնված քաղաքը, գոնե պահպանեն այն:

Հ.Գ. ինչպես կվարվեն ադրբեջանցիները հայկական Տիգրանակերտի հետ, հետո կիմանանք, բայց նոյեմբերի 20-ին Նրանք պահը չկորցրին ու Ադրամը հենց իրենց հանձնվեց, Ադրբեջանի դրոշն անմիջապես տեղադրեցին Տիգրանակերտի պարսպի վրա:

ՀԱՅԵՐԸ ՊԵՏՈՒԹԵՆԱՍՏԵՂԾ ԱԶԳ

(Սկիզբը՝ նախորդ համարում)

3. Ֆաթիմյան խալիֆայություն: Բաղր Գամալ ալ-Արմանին: Ֆաթիմյան խալիֆայությունը պատմության մեջ հայտնվեց 909 թ., որը ստացավ Ֆաթիմյան անվանակոչումը Մուհամմադ մարգարեի դստեր Ֆաթիմայի անունից: Ֆաթիմյան խալիֆայությունը հաստատվեց Յուսիսային Աֆրիկայում և նրա կենտրոնը դարձավ Եգիպտոսը: Նրան միացվեցին Իֆրիկիայան, Ալժիրը, Մադրիդը, Սիրիան, Արաբիան, Իրաքի որոշ շրջաններ, Չիբազը Մեքքայով և Մադինայով: Դա դարձավ մի կայսրություն, որը ձգվում էր Ատլանտյան օվկիանոսից մինչև Կարմիր ծով: Ֆաթիմյան խալիֆաները խա-

Միքայել Լոռիս Մելիքով, Ռուսաստանի վարչապետ և դիկտատոր:

դալիք դարձան եթնիկական տարբեր խմբերից կազմավորված իրենց գվարդիայի, առաջին հերթին՝ թուրքերի ձեռքում: Ֆաթիմյան խալիֆայի՝ Մուսթաֆայի զինված ուժերը և քրիստոնեական զինված ուժերը և թուրքերի, սուլթանների և թուրքերի գլուխները: Նրանք ոչ միայն հաշտ չէին, այլև բացահայտ թշնամանք էին տա-ծում միմյանց նկատմամբ: Անելանելի դրության մեջ հայտնված խալիֆա ալ-Մուսթաֆայի 1073 թ. հարկադրված դիմեց Ալրի կառավարիչ հայազգի Բաղր ալ-Գամալ ալ-Արմանիին օգնության, որովհետև նրան և նրա հայկական զինվորները Կահիրե, անհնազանդ թուրքական գվարդիականներին սանձահարելու և երկրում կարգ ու կանոն հաստատելու համար: Բաղր ալ-Արմանին ընդունեց խալիֆայի հրավերը և հայերից կազմված իր քսանհազարանոց զորքով 1074 թ. մտավ Կահիրե: Նա շատ արագ և փայլուն կերպով իրականացրեց իր առաքելությունը, ջախջախեց թուրքական զորքերին, պատժեց նրանց հրամանատարներին և նրանց հետ համագործակցած երգիպատական պաշտոնյաներին:

Բաղր ալ-Արմանին և նրա քսանհազարանոց հայոց զորքը Մերձավոր Արևելքում էր հայտնվել Սասունից:

Ալ-Մուսթաֆայի Բաղր ալ-Արմանիին օժտեց ամենալայն պետական և ռազմական լիազորություններով: Նա նշանակվեց վազիր և խալիֆական զորքերի ընդհանուր հրամանատար, ինչպես նաև իսլամական միսիոներական կորպուսի ղեկավար: Նրա ձեռքում կենտրոնացվեց ամբողջ իշխանությունը, և նա 20 տարի՝ 1074-1094 թթ. մինչև իր մահը եղավ երկրի փաստական և անսահմանափակ իշխողը: Նա կարողացավ երկիրը դուրս բերել քաոսային վիճակից, հաստատել օրինականություն և նոր շունչ փչել հոգեվարքի մեջ հայտնված Ֆաթիմյան խալիֆայությանը:

Նրա մահից հետո, որը տեղի ունեցավ 1094 թ., խալիֆա Մուսթաֆայի վազիրի և զորքերի հրամանատար նշանակեց Բաղր Գամալ ալ-Արմանիի որդուն, հայազգի Մելիք ալ-Աֆդալին, որը հայտնի էր նաև Շահնշահ անունով: Նա իր ձեռքում կենտրոնացրեց ամբողջ բարձրագույն իշխանությունը և դարձավ Ֆաթիմյան խալիֆայության իրական կառավարողը, ձևական դարձնելով խալիֆայի պաշտոնը:

Այսպիսով, մոտ կես դար Ֆաթիմյան խալիֆայության փաստացի կառավարող-

ները եղան երկու հայազգի ականավոր պետական, քաղաքական, ռազմական գործիչներ, հայր և որդի Բաղր Գամալ ալ-Արմանին և Աֆդալ Շահնշահը, որոնք անցնելի հետք են թողել Ֆաթիմյան խալիֆայության, ի մասնավոր՝ Եգիպտոսի, պատմության մեջ: Նրանց կառավարման տարիներին Եգիպտոսը դարձավ օրինակելի երկիր, զարգացած պետություն, որին նախանձով էին նայում արևմտյան երկրները: Նրանց դերը հենց այդպես է գնահատվում պատմագրության մեջ:

Յետագայում ևս, հատկապես XIX դարի երկրորդ կեսերին, հայ պետական և քաղաքական գործիչներն անցնելի հետք են թողել Եգիպտոսի պատմության մեջ: Բավական է նշել, որ XIX դարի 80- ականներին Եգիպտոսի առաջին վարչապետը եղել է Նուբար Նուբարյանը, որն անգնահատելի դեր է խաղացել Եգիպտոսի անկախության և ինքնության պահպանման գործում: Բացի դրանից, դարձյալ XIX դարում, հայերը բազմիցս զբաղեցրել են Եգիպտոսի արտաքին գործերի նախարարի պաշտոնը և կարևոր դեր խաղացել կառավարական համակարգի այլ բնագավառներում:

4. Կիլիկիայի հայկական թագավորությունը: Ռուբինյաններ և Յթունյաններ:

1045 թ., Բագրատունիների անկումից հետո, սկսվեց հայերի արտագաղթը, այդ թվում և Կիլիկիա: Արտագաղթողների մեջ էին Բագրատունիների շառավիղ Ռուբինյանները, որոնցից ամենաաչքի ընկնողը Ռուբեն իշխանն էր: Նա Բագրատունիների վերջին թագավոր Գագիկ II-ի մերձավորներից էր: Ռուբեն իշխանը 1080 թ. Կիլիկիայում հիմնեց հայկական պետությունը, որը սկզբում իշխանապետություն էր, իսկ 1198 թ. վերածվեց թագավորության և անվանա-կոչվեց Կիլիկիայի հայկական թագավորություն: Նրա առաջին թագավորը եղավ Լևոն II Մեծագործ Ռուբինյանը: Հայոց կաթողիկոսի նստավայրը տեղափոխվում է Կիլիկիա և հաստատվում Ռոմմեյա քաղաքում:

Կիլիկիայի հայկական պետությունը գոյություն է ունեցել նրա համար շատ բարդ միջազգային իրադրության պայմաններում: Նա շրջապատված էր տարբեր պետություններով, որոնցից յուրաքանչյուրը ձգտում էր տիրանալ Կիլիկիային: Դրանց մեջ էին Բյուզանդական կայսրությունը, Ռումի կամ Իկոնիայի Սելջուկյան սուլթանությունը, Ռոմի պապը, մոնղոլները և եգիպտական մամլուքները: Կիլիկիայի հայ թագավորները ստիպված էին մեծ խիզախություն և դիվանագիտական բարձր հմտություն ցուցաբերել հայկական պետական նավի համար անվտանգ նավարկություն ապահովելու համար: Եվ, ի պատիվ նրանց, երկար ժամանակ հիմնականում հաջողվում էր լուծել այդ խնդիրը, որի փայլուն ապացույց է Կիլիկիայի հայկական պետության մոտ երեքդարյա գոյությունը (1080-1375 թթ.):

1226 թ. գահը Ռուբինյաններից անցավ Յթունյաններին: Հարաբերությունները Եգիպտոսի և Կիլիկիայի Հայաստանի միջև այդ շրջանում և հետագա տարիներին լարվում են: Եգիպտական մամլուքները ներխուժում են Կիլիկիա, գրավում Դաշտային Կիլիկիան, իսկ 1375 թ., համառ դիմադրությունից հետո, գրավեցին Կիլիկիայի հայկական թագավորության մայրաքաղաք Սիսը:

Այդ թվականը համարվում է Կիլիկիայի հայկական թագավորության անկման տարեթիվը:

5. Հայազգի Միքայել Լոռիս-Մելիքովը Ռուսաստանի վարչապետ, դիկտատոր: Հայերը XIX դարում ազդեցիկ դիրքեր են ունեցել ցարական Ռուսաստանում, երբ ռուսական ցար Ալեքսանդր II-ը կայսրության ներքին գործերի նախարար նշանակեց Ռուսաստանի պետական Դումայի անդամ հայազգի գործապետ, գեներալ Միքայել Լոռիս-Մելիքովին՝ օժտելով նրան բացառիկ իշխանությամբ: Նա փաստորեն դարձավ Ռուսաստանի վարչապետ դիկտատոր (1880-1881 թթ.), կայսրության երկրորդ դեմքը՝ ցարից հետո: Լոռիս-Մելիքովը ցարին է ներկայացնում վարչական և տնտեսական վերափոխումների մի ընդարձակ

ծրագիր, ըստ որի Ցարական Ռուսաստանը ինքնակալ միապետությունից վերածվում էր սահմանադրական միապետության: Ցարը հավանություն է տալիս Լոռիս-Մելիքովի այդ ծրագրին և նույնիսկ 1881 թ. մարտի 13-ին ստորագրում համապատասխան հրամանագիր (указ), այսինքն միայն մի քայլ էր մնացել Ցարական Ռուսաստանը սահմանադրական միապետության վերածվելու համար, սակայն նույն օրը՝ 1881թ. մարտի 13-ին, Ալեքսանդր II-ը ահաբեկչության զոհը դարձավ: Նրան հաջորդած Ալեքսանդր III-ը չեղյալ հայտարարեց իր հոր բարեփոխումների վերաբերյալ բոլոր հրամանները, իսկ գորապետ Լոռիս-Մելիքովը հեռացավ քաղաքական ասպարեզից և ընդհանրապես Ռուսաստանից և բնակություն հաստատեց Ֆրանսիայում, Նիցցա քաղաքում: Նա մահացել է 1888 թ. և թաղվել Թբիլիսիում, հայկական գերեզմանոցում:

6. Հայերի նշանակալի դերը շահական Իրանի պետական և քաղաքական կյանքում:

Բացառիկ է եղել հատկապես Եփրեմ խանի (Դավթյան) դերակատարումը Իրանի 1905-1911 թթ. Սահմանադրական հեղափոխության կազմակերպման, ղեկավարման և Իրանի շահի տապալման գործում: Եփրեմ խանը եղել է իրանական հակաշահական ուժերի գլխավոր կազմակերպիչը և ղեկավարը: Այդ ուժերի ճնշման տակ Իրանի շահ Մոհամեդ Ալին հրատարակեց սահմանադրություն մտցնելու հրովարտակ: Բայց դա լույս խորամանկ քայլ էր: 1908 թ. հունիսին շահը հեղաշրջում կատարեց և ցրեց մեջլիսը՝ պառլամենտը: 1909 թ. հուլիսին Գիլանի ֆիդայիները, հայ կամավորները և սահմանադրականները Եփրեմ խանի և Ռեշադի նահանգապետ Սիլիսիդարի ղեկավարությամբ, բախտարները՝ Սարդար Ասադի գլխավորությամբ արշավեցին Թեհրան, գրավեցին այն և զահնկեց արին շահին: Եփրեմ խանը նշանակվեց Թեհրանի ոստիկանապետ: Հաղթողները ստեղծեցին ժամանակավոր կառավարություն: Եփրեմ խանը նշանակվեց Իրանի զինված ուժերի գերագույն գլխավոր հրամանատար, դիկտատոր, որը վերականգնեց սահմանադրությունը: Շարունակելով պայքարը, հեղափոխական ջոկատները, հայ կամավորներն ու ֆիդայիները Եփրեմ խանի հրամանատարությամբ հակահարված տվեցին շահին և նրան օգնության հասած եղբորը և կանխեցին միապետության վերականգնումը: Եփրեմ խանի հեղինակությունը շատ բարձր էր, նրան համարում էին Իրանի հերոս և տաղանդավոր գորավար: Ընդհանրապես այդ ժամանակ շատ բարձր էր իրանահայերի հեղինակությունը: Իրանի ականավոր պատմաբան Էբրահիմ Սաֆայի վկայությամբ «Իրանական հեղափոխության 24 նշանավոր գործիչներից 16-ը հայեր էին»:

Ցավով, Եփրեմ խանը սպանվեց 1912 թ. մայիսի 6-ին Համադանի շրջանում տեղի ունեցած մարտերում: Նրա մարմինը հանգչում է Թեհրանի հայկական Հայկազյան դպրոցի բակում: Իրանական հեղափոխության ակտիվ մասնակիցներից էր նաև հայ ֆիդայի Քեռիմ Արշակ Գաֆալյանը և ուրիշներ:

Մասնագետների կարծիքով Իրանական հեղափոխությունը XX դարի սկզբին առաջին հեղափոխությունն էր Արևելքում: Նա Իրանի բազմադարյան պատմության մեջ մեծանշան իրադարձություններից մեկն էր, որը խոշոր հետք է թողել Իրանի պատմության մեջ:

Իրանական հեղափոխությունը իր հետևանքներն ունեցավ նաև հայության համար: Շնորհիվ իրանական հեղափոխության հայերն ընտրվեցին տեղական ինքնավարական մարմիններում՝ էնջումեններում, և իրավունք ստացան երկու պատգամավոր ունենալ Իրանի մեջլիսում: Այդ իրավունքը մինչև օրս պահպանվում է, և հայերը երկու դեպքումն են ունեն իրանական մեջլիսում, մեկը Հյուսիսային Իրանի, իսկ մյուսը Հարավային Իրանի հայության կողմից: Դրանով իսկ իրանահայերը պահպանում են իրենց պետութենաստեղծ գործունեությունը Իրանում: Շատ մեծ և

կարևոր է եղել Միրզա Մելքում խանի դիվանագիտական գործունեությունը, բարձր դիրքեր զբաղելով այդ ոլորտում: Նա եղել է Իրանի դեսպանը Մեծ Բրիտանիայում, Գերմանիայում, պարսկական դեսպանատան խորհրդական Ֆրանսիայում, Պարսկաստանի դեսպանորդ Ռոմում: Նա Իրանն արժանապատվորեն ներկայացրել է միջազգային համաժողովներում, ինչպես Բեռլինի կոնգրեսը (1878 թ.), որտեղ նա պաշտպանել է Պարսկաստանի շահերն ընդդեմ Թուրքիայի և այլն:

Միրզա Մելքում խանը մահացել է 1908 թ., խոշոր հետք թողնելով Պարսկաստանի քաղաքական, դիվանագիտական և գիտական-գրական կյանքում:

7. Լիբանանահայերի ներդրումը Լիբանանի անկախ պետության ստեղծման և պահպանման գործում:

Այն տարածքը, որ կազմում է ժամանակակից Լիբանանը, յուրահատուկ կարգավիճակ ուներ Օսմանյան կայսրության կազմում: 1861 թ. ընդունված Օրգանական ստատուտի համաձայն ստեղծվել էր Լեռնավիթանանի ինքնավար մարզը՝ մութասառիֆությունը, որը կառավարում էր օսմանյան սուլթանի կողմից նշանակվող կաթոլիկ քրիստոնյա մութասառիֆը՝ կառավարիչը:

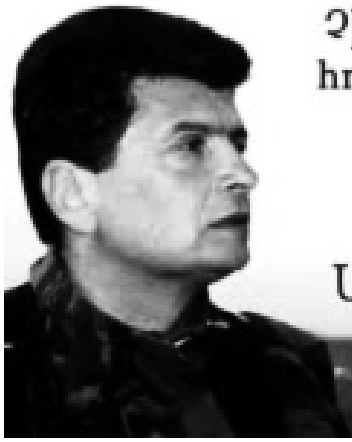
Առաջին մութասառիֆ եղավ հայազգի Կարապետ Արթին Դաուդյանը: Այդ կարգավիճակը պահպանվեց մինչև 1914 թ., երբ սկսվեց Առաջին համաշխարհային պատերազմը: Օսմանյան կառավարությունը խախտեց Օրգանական ստատուտը և իր զորքերը մտցրեց Լեռնավիթանան, պաշտոնանկ անելով Լեռնավիթանանի վերջին քրիստոնյա մութասառիֆ հայազգի Հովհաննես Կուլումջյանին: Լիբանանն ընկավ աներևակայելի ծանր դրության մեջ: Լիբանանի ազատագրումը օսմանյան լծից ավարտվեց 1918 թ. աշնանը, որն իրագործվեց անգլիական զորքերի և արաբական ապստամբ բանակի միջոցով, որոնք մի շարք ճակատամարտերում պարտության մատնեցին թուրքական բանակներին:

Դաշնակիցների՝ Անգլիայի և Ֆրանսիայի Գերագույն խորհրդի 1920 թվականի որոշումով Լիբանանի կառավարման մասնադատը տրվեց Ֆրանսիային: Դա առաջ բերեց Լիբանանցիների դժգոհությունը, և ծայր առան հակաֆրանսիական ելույթներ, որի արդյունքում, ի վերջո, 1943 թ. Մոյնմբերի 8-ին վերացվեց ֆրանսիական մասնադատը: Այդ օրը պատմության մեջ մտել է որպես ֆրանսիական մանդատի վերացման, Լիբանանի անկախության և ինքնիշխանության հաստատման օր: Լիբանանի առաջին պրեզիդենտ ընտրվեց Բիշարա ալ-Խուրի, իսկ Ռիպալ Սուլիք գլխավորեց անկախ Լիբանանի առաջին կառավարությունը: 1946 թ. դեկտեմբերին ֆրանսիական վերջին զինվորը հեռացավ Լիբանանից:

Լիբանանի պետական կառուցվածքի հիմքում դրվեց կոնֆեսիոնալիզմի կրոնադավանական սկզբունքը: Ըստ այդ սկզբունքի, Լիբանանի կրոնադավանական համայնքներ ճանաչվեցին վեց համայնքներ՝ քրիստոնյա մարոնիների, դրուզների, հայերի, մուսուլման սուննիների, շիաների և քրիստոնյա-ուղղափառների համայնքները: Հայերի համայնքը 1970-ական թվականներին կազմում էր մոտ 250 հազար և թվաքանակով գիշում էր՝ չիա, մարոնի և սուննի համայնքներին, և մոտավորապես հավասար էր դրուզ ու քրիստոնյա-ուղղափառ համայնքներին:

Հայերը տեղաբաշխված են Լիբանանի տարբեր շրջաններում, սակայն նրանց հիմնական մասը կենտրոնացված է Բեյրութ մայրաքաղաքում: Մայրաքաղաքն ունի թաղամասեր, որոնք բնակեցված են հայերով, ինչպես Բուրջ Չամուղը, Խալիլ Բադալի, Նոր Հաճընը, Աշրաֆիեն, Հայաշենը, Անթիլիասի շրջանը, Ջալբան և այլն: Ջգալի թվով հայեր բնակվում են Ջախլեում, Սայդայում, Տրիպոլիում Ալեյում, Բիբլոսում, Ջունիում, Շուֆի, Մեթնի, Քեյրվանի և այլ շրջաններում:

Լիբանանահայության մոտ 47 տոկոսը զբաղված է արդյունաբերության ոլորտում, ֆաբրիկաներում, գործարաններում, շինարարության մեջ, պետական ծեռմարկություններում և այլն, 45 տոկոսը

Չի կարելի հանձնել ոչ մի կտոր
հող. ինչ էլ ասեն կենտրոնական
կամ ոչ կենտրոնական,
միջազգային կամ ազգային
գործիչները.

Սա Հայաստան է և վերջ

Լեոնիդ Ազգալոյան

1992 թվականի հունիսի 21 ին, 26 տարի առաջ, սպանվեց, ոչ, չգողվեց, այլ դավադիր կրակոցների զոհ դարձավ Արցախյան ազատամարտի կազմակերպիչ և հերոս, կենդանի առասպել Լեոնիդ Ազգալոյանը

ՄԵՐ ԱԶԱՏԱՄԱՐՏԻ ԿԵՆՌԱՆԻ ԱՌԱՍՊԵԼԸ ԼԵՈՆԻԴ ԱԶԳԱԼՈՅԱՆ

Շամխորից թիֆլիս եկած Ռուբեն Ազգալոյանը, որ ամուսնացել էր նրբակիրք ու գեղեցկատես մի հայուհու՝ Նինայի հետ, մտերիմ ընկերոջից, ՀՍՄՀ Կենտկոմի առաջին քարտուղար Գրիգոր Արտեմի Զարուքյունյանից Հայաստանում հաստատվելու հրավեր ստացավ ու մշտնակվեց Նոր Բայազետի շրջկոմի քարտուղար: Կուսակցական այս աշխատողը շրջանի ղեկավարն էր ու բատրակը, կառուցողական աշխատանքների կազմակերպիչն ու առաջնորդողը, որ իր շրջանի բնակիչներից բնավ չէր տարբերվում ոչ հագուկապով, ոչ առավել ևս ապրուստով: Շրջանի առաջին դեմքի ընտանիքն էլ ապրում էր այնպես, ինչպես բոլորը, հավասարապես կիսելով և՛ սովը, և՛ ցուրտը, և՛ դժվարությունները այնպես, որ երկրորդ զավակի Լեոնիդի բարեհաջող ծնունդն ապահովելու համար մայրը մեկնեց թիֆլիսի, ուր և 1942 թվականի նոյեմբերի 22-ին ծնվեց նրբակիրք մորն այնքան նման, հոր ազնվագույն կեցվածքը ժառանգած այս հրաշամանուկը՝ Լեոնիդ Ռուբենի Ազգալոյանը: 1947 թվականին ընտանիքը տեղափոխվեց Երևան: 1949 թվականին Լեոնիդը ընդունվեց Մոսկվայի անվան արական միջնակարգ դպրոց, առաջինից մինչև տասներորդը համարվելով դասարանում ամենալավը, ազնվագույնը, տուժած ու ճնշված երեխաների անձնագրի պաշտպանն ու արդարադատը: Դասարանում ամենահասարակ ու անշուք հազմվողը Լեոնիդն էր: Պաշտոնյայի որդին երբեք մոր շոր չէր հագնում, որ հանկարծ չտարբերվեր մյուսներից: Նրան լսում էին ու սիրով ենթարկվում, քանզի նա միշտ ճիշտ էր: Լեոնիդը լիդեր էր՝ առաջնորդ: Նրա թիկունքում բոլոր ընկերներն իրենց ապահով ու անվնաս էին զգում: Տասներորդ դասարանն ավարտելուց հետո Լեոնիդը մեկնեց Մոսկվա և ընդունվեց Լոմո-

Լեոնիդ Ազգալոյանի հուշաքարը Մատաղիսից Տոնաշեն տանող ճանապարհի՝ Թարթառ գետի կամրջի հանդիպակաց ժայռին:

նոսովի անվան համալսարանի ռադիոֆիզիկայի ֆակուլտետը, մաթեմատիկայի ընդունելության քննության ընթացքում ապշեցնելով քննող դասախոսներին: Մոսկվայում սովորելիս Երևանում կորցրեց մորը: Բարեսիրտ, հեգանազ, քնքշասիրտ մայրը Լեոնիդի պաշտամունքն էր, ու նա ուսումը թողած Երևան վերադարձավ: Դարձավ ռադիոֆիզիկոս, գիտնական, գիտահետազոտական ինստիտուտի տնօրեն, իսկ հետո ազգային-ազատագրական մեր պայքարի առաջին բանակի՝ Աճկախության բանակի, հետո արդեն Ազատագրական բանակի հիմնադիրն ու առաջին հրամանատարը: Ոչ մեծաքանակ, բայց կատարյալ մի բանակ, որ մարտի էր ելնում ոչ թե սպանելու, կամ սպանվելու, այլ հաղթելու համար: Հարկավոր էր հաղթել հանդիպակ գրավված մեր հողերը հետ վերադարձնելու համար, և նա անկորուստ ազատագրեց Հայաստանի հյուսիսարևելյան սահմանները, որոնք խորի-

դային տարիներին բարեկամաբար առաջանալով ու հայոց շենքերում բնակություն հաստատելով՝ գրավել էին ադրբեջանցիները: Այդպես խեղդել էին և Արցախը. հայտնվելով հայոց շենքերն իրար կապող ճամփաբաժաններում: Դրանցից շատերը հետագայում Ազգալոյանն ազատագրեց իր զինակից, Արցախի ճակատի հրամանատար Վլադիմիր Բալայանի հետ՝ պաշտպանելով ու ազատագրելով Բուզլուխ, Էրբեջ, Մանաշիդ, Մարաղա, Կիչան, Ծամծոր, Տող գյուղերը, Իմերեթ-Քերեսները, Չայրուվուշանը, Աղդաբանը, Մանիկյուն, Բաշ Գյունեփայան, Օրթա Գյունեփայան, Արխալենդը: Մեծ զորավարը նախապատրաստվում էր այս մեծ մարտին, որ մղվելու էր համուսն ամբողջական ու միացյալ Հայաստանի: Իսկ այդ վեհ գաղափարն իրականություն դարձնելու համար նրան պետք էին կատարյալ հայորդիներ ու նվիրյալներ, որոնց ինքնազոհաբերումն սկսվելու էր մանրուք թվացող, բայց մարտադաշ-

տևող շատ լուրջ ռազմական ուսուցման կենտրոններ հիմնեց Հայաստանի տարբեր շրջաններում: Վարդենիսի շրջանում, որտեղ ես ծանոթացա իր հետ կենդանի վկայությամբ, զարմացած էի, շժմած, որ մեր երկրում Հայաստանում, այդպիսի էլիտար խումբ է ստեղծվել:

Իրեն շրջապատող մարդիկ, զոհաբերության պատրաստ այդ նվիրյալները, իրոք, Լեոնիդի փոքրիկ կաթիլներ էին, որովհետև ես գտնում եմ, որ ոչ ոք Լեոնիդ չէր կարող լինել, չեղավ, որովհետև այդ մարդը իսկապես գերմարդ էր, գերհզոր անձնավորություն, որն ունենալու հպարտությունն ունի մեր ազգը և կարող է, իրոք, դարձնել շարունակ անվերջ հիշել Լեոնիդ Ազգալոյանին:

Ահա տեսաժապավենից վերծանված մի հատված մարտի դաշտ ելնելու և հայրենի սահմանները պաշտպանելու համար զենք վերցրած հրամանատար Լեոնիդ Ազգալոյանի խոսքից, որը նաև պատգամ է ապրող սերունդներին.

- Սա Հայաստանն է և վերջ:

Այստեղ (նկատի ունի ողջ Լեոնիդալայաստանը) փաստորեն ֆորպոստն է մեր ազգի: Գետաշեն, Շահումյան, Արցախ, մնացած վայրերը, ինքը՝ Ջանգեզուրը: Դրանք գտնվում են ամմիջապես ոչնչացման վտանգի տակ, և սրանք դատարկ խոսքեր չեն, դա իրոք էրպես է: Ցանկացած պահի մի փոքր կազմակերպված ուժ կարող է կտրել, կատարել հարձակում և կրկնել տասնութ թիվը: Հեշտությամբ:

Աճկախության բանակի ապառազականացումից հետո ստեղծված Ազատագրական բանակը, Լեոնիդ Ազգալոյանի հրամանատարությամբ, ութը հսկայածավալ ռազմական գործողությունների արդյունքում քսանութ շեն ազատագրելով, քիչ վիրավորներ և երեք զոհ ունեցավ: Մեկ ու կես տարվա հաղթանակած մարտերից հետո երեք զոհ: Ահա, այսպիսի բանակ էր ստեղծել մտավորականը, գիտնականն ու մեծ հայրենասերը, որի մասին նորանկախ, մեր համրապետության պաշտպանության նախարար Վազգեն Մանուկյանն ասել է, «Այս աթոռին Լեոնիդ Ազգալոյանը պիտի մատեր»: Լեոնիդին աթոռ պետք չէր, նա այլ երազանք ուներ:

- Մի ավատացե՛ք, եթե զան ծեղ ասեն, որ ես զոհվել եմ: Ես Իսթամբուլի պարիսպների տակ եմ ընկնելու, - «Իսթամբուլ»-ը շեշտելով ասում էր նա, երբ իր զոհվելու մասին հերթական լուրերն էին պատվում: Իսկ Իսթամբուլի պարիսպներին հասնելու համար նրան աթոռ պետք չէր, նա ստեղծել էր կայուն, հոգով ու մարմնով ուժեղ ու կուռ, փոքրաթիվ մի բանակ, որով կհասներ իր երազանքի իրականացմանը, եթե... եթե դավադիր կրակոցները չփակեին նրա հողերն մարմնի ճանապարհը: Հիմա նրա հոգին Ծովից ծով Հայաստանի քարտեզը առած որպես ազգը հաղթանակների առաջնորդող, ինքնայրուժով բարեխոսում է Ամենակալին իր ամենակարող զորությամբ տանել Հայի դատը, որը կռվում է ոչ թե սպանելու, այլ արժանապատվորեն ապրելու համար:

Գոհար ՄԱՐՏԻՎՅԱՆ

Ո՛վ Արցախ աշխարհ, Կրկնապատկիր սերս քո հանդեպ:

Երբ իմ աչքերում դաջվեցին մեկեն Հանդերդ գնդուխտ, ջրերդ վարար, Հավատա՛, իրոք, ես մկրտվեցի՛, Դարձա նվիրյալ մի արցախահայ... Ու երբ հպվեցին ոտքերս մի օր Հողիդ հոգնատանջ,

ԱՐՅԱՆ

Լիբանանցի արաբ բանաստեղծ և հրատարակիչ Նաժի Նաամանը հայ ժողովրդի վաղեմի բարեկամներից է: Երկու անգամ այցելել է ՀՀ և Արցախ՝ նպատակ ունենալով ուղեգրությունների գիրք հրատարակել մեր երկրի ու մշակույթի մասին: Առաջին այցելությունից հետո նրա «Ես հայ եմ» բանաստեղծությունը տողերիս հեղինակի թարգմանությամբ տպագրվել է «Ազգ» թերթում:

«Արցախ» բանաստեղծությունը, որով Նաամանը հաստատում է իր անափ սերն ու համակրանքը հայ ժողովրդի հանդեպ, ծնունդ է առել արցախյան երրորդ պատերազմի դաժան ու արյունալի օրերին:

ՆԱՏԻ ՆԱՍՄԱՆ, Լիբանան

Որ հեծկտում է արյան գետերից, Դարձա ընդվզող ու ընդդիմադիր Անիրավության այս մղձավանջում, Դարձա մտահոգ: Օ՛, հող Արցախի, տառապում եմ ես, Երբ նավթի, գազի բույրը շահավետ Ու գայթակղիչ Թանկ է ավելի ու դառնում է փող՝

Ձեռքին տգետի ու մարդասպանի... Հարյուր տարի անց Նորից է հառնում յաթաղանը կեռ, Որ համալրի խավարն օսմանյան: Նախկինում հզոր ցարը հարձակվող Լքում է ռազմի դաշտը ու չքվում Հաջորդ իսկ օրը...

Չարանե՛ց աշխարհ... Արարատ սարից, Հայոց սրբազան քաղաքներից գատ Մեր որդիներից խլում են նաև Արցախը ազատ:

Ով դու չարամե՛ց անարդար աշխարհ... Արցախահայը Մայր հողից իրեն զատելուց առաջ Վանք ու մատուռից Սուրբ մատուռներն է պոկում խենթացած, Հրկիզում տունն իր, Եվ աճյունները հանում պապերի Ու տանում իր հետ, Որ էլ չեղծի թուրքը սրբապիղծ... Եվ տարագրության ճանապարհներն են Ուղեկցում, ավա՛ղ, արցախցուն հպարտ...

Անարդար աշխարհ, այսպիսին ես դու, Որում տեղ չունեն

Հայրենիքները փոքրիկ ու խրոխտ, Որոնց չեն օգնում մարդիկ սառնասիրտ, Բիրտ ու անողոր...

Ողբում եմ ցավը, բարձրաբերձ Արցախ, Քեզ սիրողի պես ու նվիրյալի... Նաև Բարձրյալը պիտի արտասվի Քո ցավի համար: Նախանձում եմ ես Ճերմակազուլիս այն արծիվներին, Որոնք ճախրում եմ Ամենափրկչից մինչև Դադիվանք... Ավա՛ղ, էլ երբեք չեմ կարողանա Դաջել աչքիս մեջ Վեհ գմբեթները այն բարձրաբերձ, Ու Տեղը անգամ էլ չի գտնելու Ձորավոր խաչը նվիրյալ Որդու, Խաչը այն սիրո, Որով նա մարդկանց կապում է իրար... Ո՛վ Արցախ աշխարհ, Կրկնապատկիր սերս քո հանդեպ, Թո՛ղ որ տառապեն այս անափ ցավից... Ես պարուրված եմ քո տաքուկ սիրով, Ապրում եմ նաև հուշերով անմեռ Ու այդ սիրով էլ՝ կմեռնեմ մի օր:

Թարգմանությունը՝ Բաբկեն ՄԻՍՈՆՅԱՆԻ Տողացիները՝ Գևորգ Յազիչյանի

Զարիսե, այժմ Զաղարծին գյուղը գտնվում է Տավուշի մարզի բնության գեղեցիկ, կանաչախիտ ծառաշատ տարածաշրջանում: Սովետական ժամանակաշրջանում գյուղը կրում էր Կույբիշև անվանում, իսկ այժմ Զաղարծին անունն է կրում: 2018 թվականին տեղի բնակչությունը Տավուշի մարզի նախաձեռնությամբ տոնեց իրենց բնակավայրի հիմնադրման 200-ամյակը, որին հրավիրվել էին հասարակության բազմաթիվ ներկայացուցիչներ, համրապետության ղեկավարներ:

Հանրապետությունում Զաղարծին բնակավայրը հայտնի է իր աշխատասեր, հայրենասեր մարդկանցով,

որոնց աշխատանքի շնորհիվ նախկին Զարիսե հետամնաց գյուղը դարձավ մարզի և Դիլիջանի վարչական շրջանի առաջավոր խոշոր գյուղերից մեկը: Այսօր բնակավայրի տարեց բնակիչներից մեկն է նաև 1941-1945 թթ. Հայրենական պատերազմի 100-ամյա վետերան Գվիդոն Արշակի Հախվերդյանը: Նա ծնվել է Զարիսե գյուղում, 1935 թ. ավարտել է գյուղի ոչ լրիվ միջնակարգ դպրոցը, 15-19 տարեկան հասակում աշխատել է կոլտնտեսությունում, ցանկացել է ուսուցիչ դառնալ, սակայն 1941 թվին վրա հասած սարսափելի պատերազմը կասեցրեց նրա բարի ցանկությունը: Շատերի նման 1941-ի նոյեմբերին նա ևս զորակոչվեց Կարմիր բանակի շարքերը, որն արդեն ահեղ մարտեր էր մղում թշնամու դեմ: Հյուսիսային Կովկասում Գվիդոնը ընդգրկվում է հայկական 89-րդ դիվիզիայի կազմում, մարտնչում է Մոզդուկի և Կրասնոդարի շրջանում, արվարձաններում: Այստեղ ծանր կռիվների ընթացքում ծանր վիրավորվում է: Բժիշկների երկամսյա հոգատար բուժումից հետո Գվիդոնը ոտքի է կանգնում և կրկին վերադառնում ռազմաճակատ հարկով շրջան՝ 16-րդ հեծելազորային դիվիզիայի 58-րդ գնդի կազմում, որպես հրետանավոր, ավագի զինվորական կոչումով: Ընթացող ծանր մարտերում ցուցաբերած խիզախության համար հրամանատարության կողմից արժանանում է մարտական «Արիության համար» մեդալի:

Ջորամասի առաջընթացն ապահովելու և ամրապնդելու նպատակով հրամանատարությունը որոշում է հակառակորդի մասին ստույգ և համոզիչ տեղեկություն ձեռք բերել և թշնամու թիկունք է ուղարկում հետախուզական մի ջոկատ: Այդ առաջադրանքը իրագործելու և կարևոր «լեզու» որսալու համար ջոկատի անդամներն արժանանում են կառավարական բարձր պարգևների:

Գվիդոն Հախվերդյանն արժանանում է «Հայրենական

պատերազմի» երկրորդ աստիճանի շքանշանի: Մեր հերոս մարտիկը մարտերով քանի-քանի կիլոմետրեր է կտրել և անցել, ակամատես եղել թշնամու վայրագություններին, նրա սիրտը չէր կարող համբերել՝ ցանկանում էր վրեժ լուծել նրանցից: Դեռ պատերազմը շարունակվում էր՝ արդեն Գերմանիայի տարածքներում Օդեր գետի ափին:

Հրետանու ավագ Գվիդոն Հախվերդյանի մարտական ուղին ավարտվում է Գերմանիայի մայրաքաղաք Բեռլինում, որի գրավման մարտերում կրկին ցուցաբերած արիության համար պարգևատրվում է «Փառքի» 3-րդ աստիճանի շքանշանով: Գազանը վախճանվեց, ավարտվեց չորսամյա պատերազմը: Հաղթողները վերադառնում են տուն: Փառաքանված զինվորը անցնում է աշխատանքի, նրան են վստահում գյուղի սովետական տնտեսության անասնապահական ֆերմայի վարիչի պարտականությունների կատարումը: Այստեղ նա ջանք ու եռանդ չի խնայում կենդանիների գլխաքանակի ավելացման, կաթի, մսի պարտավորությունները կատարելու համար:

Փառաքանված զինվորը հետպատերազմյան աշխատանքային ճակատում ևս արդարացնում է իրեն, որի համար Հայաստանի կառավարության կողմից պարգևատրվում է «Հոկտեմբերյան հեղափոխության», «Աշխատանքային կարմիր դրոշի» շքանշաններով, զովասանագրերով:

Գվիդոն Հախվերդյանը չնայած իր պատկառելի տարիքին հանդիպում է դպրոցի աշակերտների հետ, նրանց հորդորում գերազանց սովորել, իսկ երիտասարդ զինվորներին՝ սիրել հայրենիքը, տիրապետել մարտական զենքին և այն պահել միշտ մարտական վիճակում:

Հենրիկ ԽԱՌԱՏՅԱՆ
Փոխգնդապետ, Հայրենական պատերազմի և աշխատանքի վետերան

Աստղագուշակը՝ գեներալի ուսադիրներով

Թերևս ոմանք չհավատան, սակայն իրողություն է այն, որ պրեզիդենտ Ելցինի ապարատում երկար տարիներ աշխատել է աստղագուշակ գեներալ Գեորգի ՌԱԳՈՋԻՆԸ:

- Գեներալ, իսկապես Դուք եղել եք պրեզիդենտի աստղագուշակը:

- Ո՛չ, հաստիքացուցակով այդպիսի պաշտոն չկար: Բայց և՛ պրեզիդենտի անվտանգության ծառայության պետ Ալեքսանդր Կորժակովը, որի առաջին տեղակալն էի ես, և՛ ամբողջ թիմը գիտեր իմ այդ ունակությունների մասին: Դեռևս ԽՍՀՄ պետական անվտանգության կոմիտեի 2-րդ գլխավոր վարչությունում աշխատելիս ես արդեն մեծ փորձ ունեի հոգեբանության հնարավորություններն օգտագործելու օպերատիվ աշխատանքի և ռազմական հետախուզության ողջ համակարգի կառավարման կատարելագործման ուղղությամբ: Նույնիսկ այդ թեմայով ատենախոսություն էի պաշտպանել: Իմ հետաքրքրությունն աստղագուշակության նկատմամբ պատճառ դարձավ, որ ինձ հրավիրեցին պրեզիդենտի անվտանգության ծառայություն՝ որպես Կորժակովի տեղակալ:

- Ասացեք, խնդրեմ, իսկ ինչպե՞ս էիք աստղագուշակի ձեր ունակություններն օգտագործում բաղաբաղական վճիռներ կայացնելիս:

- Գիտեք ինչ, ծնվելիս արդեն յուրաքանչյուր ոք աստղերից ստանում է ինֆորմացիոն հոսքի իր բաժինը, որն անհատին օժտում է որոշակի հատկանիշներով: Պրեզիդենտի շրջապատում գտնվող յուրաքանչյուր անձնավորության համար (սկսած վարորդից ու հավաքարարից մինչև ամենաբարձրաստիճան պաշտոնյան), ամեն շաբաթ կազմվում էր հատուկ տեղեկանք սխեմաներով, գծագրերով,

կողերով, բանաձևերով, իսկ հետևություններն ու եզրակացություններն արվում էին՝ նկատի ունենալով ամձի ծննդյան տարին, ամիսը, օրը, արևի և արեգակնային համակարգության մոլորակների ազդեցությունը: Չէ՞ որ աստղային մարմինների էներգիայի ազդեցությամբ պայմանավորվում, ձևավորվում են մարդկային վարքագծի շատ դրսևորումներ: Ի՞նչ էր դա մեզ տալիս: Աստղագուշակության հնարավորությունների իմացությունը մեզ թույլ էր տալիս կանխագուշակել-որոշել այն մարդկանց վարքագծի դրսևորումները, որոնք կոչված էին ապահովելու պրեզիդենտի անվտանգությունը: Եվ ոչ միայն նրանց: Եթե անհրաժեշտ էր լինում, փոխում էինք մարդկանց աշխատանքային գրաֆիկը, պրեզիդենտի շքախմբի երթուղին: Նյարդային և հոգեկան լարվածությունը մեղմելու համար մենք ոչ միայն օգտվում էինք աստղագուշակության հնարավորություններից, այլև հիպնոսի միջոցներից: Ի դեպ, հիպնոսը իմ վաղուցվա նախափորություններից է, և ես իմ այդ ունակություններն օգտագործում էի պրեզիդենտի անվտանգության ծառայությունում աշխատելիս:

Կուզեի մեր բազում գործերից միայն մի օրինակ հիշել:

Բորիս Ելցինը պաշտոնական այցով մեկնելու էր ճապոնիա: Մեր խմբին հաջողվեց իմանալ, որ արտագործնախարար Կոզիրևը պատրաստել է մի փաստաթուղթ, որի ստորագրման պարագայում Ռուսաստանը Կուրիլյան կղզիները հանձնում է ճապոնիային: Մենք մեր միջոցներով կարողացանք պարզել, որ Ելցինը պատրաստ է նման պայմանագիր ստորագրելու: Մի բան, որ չէր կարելի թույլ տալ: Մենք գործի անցանք, մամուլում, լրատվամիջոցներում սկսեցին հայտնվել լուրեր, որոնցում ասվում էր, որ ճապոնացիները 100-տոկոսանոց երաշխիք չեն

կարող տալ Ելցինի ամձի անվտանգության համար: Այս լուրերը, բնականաբար, հասնում էին Ելցինի ականջին: Եվ ՌԴ նախագահը հանկարծ հայտարարեց, որ ճապոնիայի այցը չի կայանա:

Մենք հասանք մեր նպատակին: Եվ պատմական անշուկեղի սխալը՝ Կուրիլյան կղզիների հանձնումը ճապոնիային, շնորհիվ մեր խմբի, չիրականացավ:

- Ներեցեք, բայց ունենալով այդպիսի զարմանալի ունակություններ և կանխագուշակելու հնարավորություններ, դուք ինչպե՞ս թույլ տվեցիք, որ 1996 թվականի պրեզիդենտական ընտրությունների երկրորդ ձեր անվտանգության ծառայությունը լիովին լուծարեցին և ստեղծեցին նորը:

- Այն, որ անվտանգության ծառայությունը պետք է ասպարեզից հեռանա, մեզ հուշում էին աստղագուշակային որոշակի տվյալներ և այն պատասխանները, որոնք մեզ տալիս էր համակարգչային տեխնոլոգիան: Դրանք հաշվարկել էին, որ վերջին մեկուկես ամսվա ընթացքում անվտանգության ծառայությունը լիովին կազմալուծվել է: Այդպիսին է ճակատագիրն այն բոլոր կառույցների, որոնք ստեղծվել են նոյեմբերին՝ կարիճի ամսում: Գործնականում ամեն մի այդպիսի կառույցի ներսում առկա է ինքնադաշնագման գործոն: Չէ՞ որ կարիճը հաճախ ինքն իրեն է խայթում: Երբ օբյեկտիվորեն գոր-

ծում են ինչ-որ մարդկանց ղեկավարող ինչ-որ երկնային ուժեր, դիմագրավելը դրանց անչափ բարդ է: Ահա ինչու կարևոր է իմանալ այդ, հասկանալ ինչ է կատարվում և հաշվի առնելով կատարվելիքի անխուսափելիությունը՝ ոչ թե դիմագրավել դրան, այլ գործնական հետևություններ անել: Իշխանության վերին ոլորտներում կարևոր դիրքեր գրավելու համար մոլի պայքարը Ռուսաստանում երբեք չի դադարել: Եվ ահա պրեզիդենտի անվտանգության ծառայությունը կամաց-կամաց վերածվում էր քաղաքական իշխանության կառույցի և դառնում նրա մի մասը: Հենց որ անվտանգության ծառայությունը պաշտոնապես դարձավ պրեզիդենտական վարչակազմի օղակներից մեկը, իսկ Կորժակովը Ելցինի ավագ օգնականը, զբաղվեց ոչ միայն անվտանգության, այլև ընդհանուր քաղաքական բնույթի հարցերով, կամա թե ակամա այդ կառույցը մտավ այն ասպարեզը, որտեղ կատաղի, դաժան պայքար էր ընթանում քաղաքական իշխանության և ազդեցության համար: Այսինքն, ասպարեզ, որտեղ բոլորը բոլորի դեմ են: Ռուսաստանի պրեզիդենտի պաշտոնի համար նախընտրական կատաղի պայքարի սուր ծայրում հայտնվեց անվտանգության ծառայությունը և այրվեց-մոխրացավ: Կատարվեց այն, ինչ նախանշված էր վերուստ:

- Սակայն չէ՞ որ ամենաբարդ իրադրություններում անգամ կան ամեն կարգի սողանքներ: Ես կարդացել եմ, օրինակ, որ Նոստրադամուսի կանխագուշակությունների պրոպագանդան իբրև թե ԱՄՆ-ի հատուկ ծառայությունների տակտիկական խաղերն են, որպեսզի ի շահ իրենց և ուզածի պես ձևավորեն հասարակական կարծիքը:

- Երբ ես աշխատում էի ԽՍՀՄ «Կենսաէներգիոմեթորմատիկա»-ի կենտրոնում, մենք բազում փորձեր էինք արել լուրջ և բարձրաստիճան մարդկանց վրա: Ես այն ժամանակ համոզվեցի, որ մարդկանց վրա ազդելու շատ միջոցներ պարունակում են հոգեբանական ուժեղ էֆեկտներ (ազդակներ), որոնց բնույթը գիտնականները մինչև օրս չեն կարողանում բացատրել: Եվ այսօր այդ հնարավորություններն ակտիվորեն օգտագործվում են ոչ միայն անվտանգությամբ

➤8

ԽՐԻՄՅԱՆ ՀԱՅՐԻԿԻ ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ ԴԱՍԵՐԸ «ՊԱՊԻԿ ԵՎ ԹՈՌՆԻԿ» ԵՐԿՈՒՄ

ԽՐԻՄՅԱՆ ՀԱՅՐԻԿԻ 200-ԱՄՅԱԿԻ ԱՌԹԻՎ

(Սկզբը՝ նախորդ համարում)

Նա պատմում է նաև ազգագրական մի սովորության մասին, ըստ որի հարիսա ճաշատեսակի հեղինակը եղել է Գրիգոր Լուսավորիչը: Երբ վերջինս դուրս եկավ Խոր Վիրապից, եկավ Վաղարշապատ ու քառասուն օր հեթանոս հայերին քարոզեց քրիստոնեական ուսմունքը: Նրան ունկնդրողների մեջ շատ աղքատներ կային, և նա որոշեց նրանց ճաշով հյուրասիրել: Շատ եզ ու ոչխար մորթեցին ու միայն եփեցին մեծ կաթսաների մեջ, հետո լցրեցին կորկոտը և հաստաբազուկ երիտասարդներին հրահանգեց. «Հարեք սա»: Այստեղից էլ ճաշի անունը դարձավ հարիսա:

«Պապիկ և Թորնիկ» երկում Խրիմյանը խիստ կարևորում է գյուղական դպրոցների խնդիրը: Ըստ որում պետք է գրել-կարդալ իմանալ ոչ միայն երիտասարդները, այլև ծերերը, նաև կանայք:

Նրա կարծիքով կամանք կրթությունը մեծապես երաշխիք է երեխայի ապագայի համար, որովհետև, որպես կանոն, երեխայի դաստիարակությամբ զբաղվում է մայրը, իսկ կրթված մայրը ավելի ճիշտ կդաստիարակի իր զավակներին:

Մարդը պետք է ազնիվ լինի որ բնագավառում էլ իր գործունեությունը ծավալելիս լինի: Նա պատմում է մի գրույց, որում գյուղացին իր պարտքի դիմաց տրվելիք գինու մեջ ջուր է լցնում, և այդ կեղծիքը բացահայտվում է:

Իր պատումը Խրիմյանը համեմուն է կենաց ծառի՝ այսինքն հարսանեկան երգով, որում փեսան թագավորն է, իսկ հարսը՝ շուշան ծաղիկը, որոնք զավակներով և թոռներով լցնելու են պապիկի տունը, և այն դարձնելու են առավել բարգավաճ:

Պապիկ, պապիկ, աչքդ լույս,
Թորնիկ թագավոր է եղեր.
Մամիկ, մամիկ, աչքդ լույս,
Շուշան քեզ հարս է եղեր:
Ապրին Շուշան և Թորնիկ,
Եվ ծերանան միասին.

Ծլին, ծաղկին ինչպես Շուշան

Ձավակներով և թոռներով:

Այս հարսանեկան երգում փառաբանվում է ընտանիքի ամրության ու հայ ընտանիքի հարատևության սրբազան խորհուրդը, որը խիստ դաստիարակչական բնույթի է:

Գերեզմանաքարերի վրայի վիմագիր արձանագրությունները կարող են շատ ուսուցողական լինել, որովհետև դրանք պատմում են հանգուցյալի լավագույն գործերի մասին:

Թորնիկը Պապիկից իմանում է, թե ով է աշուղը և ի՞նչ դեր ունի հայ ժողովրդի կյանքում ու կենցաղում:

Աշուղը շատ սիրված է ժողովրդից, նրան ավելի են հարգում, քան տանուտերին ու տիրացուին: Աշուղները սիրում են ազատ կյանքը, նրանք ունեն շատ սիրահարական երգեր, սակայն ամուսնանալ չեն սիրում: Կան աշուղներ, որոնք խրատներով երգեր են երգում, հորինում են հյուսվածքներ սրբերի կյանքի մասին: Նրանք միայն սազ ունեն, շրջում են գյուղից գյուղ, հանդես գալիս հարսանիքների, հոգեճաշերի ժամանակ:

Ֆրանսիացի նշանավոր հայագետ Ֆրեդերիկ Մակլե-րի կարծիքով աշուղի ով լինելն ամենից դիպուկ ձևով բնութագրել է Ջիվանին՝ իր հետևյալ տողերում.
Անթև թըռչունիկ է աշուղը-
Այսօր այստեղ, վաղը այլ տեղ.
Դարձող ծախրիկ է աշուղը,
Այսօր այստեղ, վաղը այլ տեղ:

Աշուղի երգն այնքան կախարհիչ է, որ կարող է մարդուն փրկել գիշատիչ գայլերի հոշոտումից: Այս մասին է պատմում Խրիմյանը աշուղ Մուշոյին ներկայացնող գրույցում: Սաստիկ ձմռան մի օր Մուշոն գիշերով գնում է հարևան գյուղի հարսանիքին երգելու ու նվագելու: Մի քանի քաղցած գայլեր շրջապատում են նրան: Մուշոն շտապ բարձրանում է ծառի վրա, սկսում է երգել ու նվագել: Գայլերը զնայված լսում են, թողնում ու հեռանում են:

Խրիմյանը վկայում է, թե Մուշոն սովորություն է ունեցել Աշուղատուն մտնել Սուրբ Սահակ Պարթևի մատուռը և մի կուշտ լալ: Նա հանդգնած է, թե հայ աշուղները գիտեին հայ եկեղեցու շարականները: Ուշագրավ է, որ Կոմիտասն ապացուցել է, թե հայ հոգևոր երգը սկզբնավորվել է հայ ժողովրդական գուսանական երգերի հիման վրա:

Գրքի հեղինակը նաև մի ուշագրավ ավանդություն է պատմում Մովսես Խորենացու մասին: Հայտնի է, որ Աթենքից վերադառնալուց հետո Մովսես Խորենացին հալածվել է. այդ մասին ակնարկ կա նրա «Հայոց պատմությունը» եզրափակող ողբում, դրա մասին վկայում է Ղազար Փարպեցին Հայաստանի մարզպան Վահան Մամիկոնյանին ուղղված թղթում, պահպանվել են նաև մի շարք բանավոր գրույցներ:

«Պապիկ և Թորնիկ» երկում Խրիմյանը Հայրիկը շարադրել է նաև ինքնակենսագրական փաստեր, որոնք նույնպես ուսուցողական բնույթի են:

Գրքի մեջ խիստ կարևոր են Թորնիկի մեջ բարոյական չափանիշներն արմատավորելու իրողությունը:

Առաջին ու պարտադիր պայմանն է, որ Թորնիկը

պատվի իր ծնողներին, հատուկ հոգ տանի նրանց նկատմամբ: Մեջբերվում է Հիսուսի Ավետարանի հետևյալ պատգամը. «Պատուեա՛ զհայր քո եւ զմայր, զի բարի լի-նիցի քեզ»:

Խրիմյանը պատվիրում է երեխայի կրթությունը սկսել վաղ հասակից, եթե մեծ հասակում է մարդը կրթվել սկսում, ապա արդյունքն ավելի փոքր է լինում:

Մարդը այնպիսին պետք է լինի, որ հասարակությունը նրան անկեղծորեն սիրի. դա ավելի թանկ գանձ է, քան ոսկին ու հարստությունը:

«Պապիկ ու Թորնիկ» երկը գրված է այն ժամանակ, երբ Թուրքիայում դեռ չէին իրագործվել 1915-ի նախերգանքը դարձած 300?000 անմեղ հայերի կոտորածները, երբ Հայրիկը գրում էր Արևմտահայաստանի հայ ապագա սերնդին այնպես դաստիարակելու համար, որ վերջինս չկորցնի ազգային ինքնագիտակցությունը և դեպի առաջընթաց գնա ազգային լավագույն հատկանիշների պահպանումով ու եվրոպական տեխնիկական առաջընթացին ու լուսավորությանը հետևելով:

ԱՍՈՒՅԹՆԵՐ՝ ԲԱՂՎԱԾ ԽՐԻՄՅԱՆ ՀԱՅՐԻԿԻ «ՊԱՊԻԿ ԵՎ ԹՈՌՆԻԿ» ԳՐՔԻՅ

* Մի բարի օրինակը խրատից ու խոսքից լավ է:

* Մեր բնակված երկիրն իբրև մայր իր բազմատեսակ բուսական բերքով սնում է մեզ, թեպետ, ինչպես Հիսուսն է ասում, մարդն իր աշխատանքով դրան պետք է նպաստի:

* Քաղաքը գյուղով և գյուղը քաղաքով է ապրում:

* Տերության գանձարանը սնվում է դաշտը մշակողի աշխատանքով, եթե տերությունը հոգատար է մշակի նկատմամբ, ապա իր գանձարանն առավել ևս հարուստ կլինի:

* Բույսերը որքան մոտ ցանած լինեն, այնքան ուժեղ կգորանան, որովհետև մայր հողից առավել սնունդ կվերցնեն:

* Մայրը եթե երկվորյակ է ծնում, նրա կրծքի կաթը բաժանվում է երկու երեխայի միջև, իսկ եթե ծնում է մեկին, կաթի բաժինը առավել առատ է լինում:

* Փորձը ուսուցչի նման մեզ սովորեցնում է:

* Արդարև մշեցի երկրագործը գերազանցիկ է:

* Միշտ հետևելով աշխարհի օրենքներին՝ ես կյանքումս մարդկանց վնաս չարեցի:

* Հովվական կյանքը հին նահապետական կյանքի մի պատկերն է, որում տեսնում ենք ոչ միայն տղամարդը, այլև աղջիկը ոչխար է արածեցնում, ինչպես Ռեբեկան, Ռաբելը, և այլն:

* Հովիվը բնական երաժիշտ է, որը քարի վրա նստած նվագում է իր անուշ հովվական փողը:

* Հողագործը վաճառական չի կարող լինել, մաճկալն էլ նավապետ չի դառնա:

* Մի՞թե մարդիկ հիմնալի երաժշտությունը չսովորեցին թռչունների դայլայլից, ծովի ալիքների մռնչյունից, անտառի ծառերի սուսափյունից:

* Հիսուսն ասում է. «Հունձը բազում է, իսկ մշակները սակավ»:

* Գերեզմաններն ու խաչքարերը խոսում հիշատակարաններ են մեռած մարդկանց մասին:

* Իմ ժառանգությունը, որպես պատվիրաններ, ոսկուց էլ թանկ է, ոսկին գողը կտանի, իսկ պատվիրանը՝ ոչ:

Անխտա ԴՈՆՈՒՍԱՆՅԱՆ

Բանասիրական գիտությունների դոկտոր,

պրոֆեսոր,

ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ

ՇՈՖՄԱՆԸ ՄԵԾԱՐՈՒՄ Է ՆԱՀԱՏԱԿՎԱԾ ՄՏԱՎՈՐԱԿԱՆՆԵՐԻՆ

Այս խորագրի ներքո «Միրոր-Սփեքթերում» գերմանաբնակ Մուրիել Միրաբ-Վայսբախի գրախոսականից տեղեկանում ենք, որ ամռան սկզբին Բրեմենի «Donat Verlag» հրատարակչատունը լույս է ընծայել հայ ժողովրդի մեծ բարեկամ, Օսմանյան կայսրության իրագործած ցեղասպանությունների զոհերի էկյուններիկ հուշարձանները պահպանելու «FOGG» ընկերության նախաձեռնող և «AGA»՝ ցեղասպանությունների ճանաչման և ժողովուրդների միջև փոխըմբռնման աշխատանքային խմբի նախագահ Թեսա Հոֆմանի «Todes vision» (Մահվան կանխատեսում) խորագրով հատորը, որ յուրահատուկ ձևով մեծաբուն է մեծ եղեռնի նախօրյակին նահատակված հայ մտավորականներին: Այդ առաջին սարսափելի «ազդանշանը» Հոֆմանն անվանում է «elitocide» (մտավորական էլիտայի սպանություն), որին զոհ գնացին գրողներ, արվեստագետներ,

բանաստեղծներ, ուսուցիչներ և հոգևորականներ:

Գիրքը արդյունք է համագործակցության արհեստավարժ թարգմանիչ, գրաբարի և արդի հայերենի դասատու Ժիրայր Քոչարյանի հետ, որ նախ հայերենից տողացի գերմաներենի է թարգմանել ստեղծագործությունները, իսկ հետո Հոֆմանը դրանց գաղափարային բովանդակությանը տվել է գերմանական պոեզիայի վերջնական տեսքը:

Ներկայացված հեղինակների դիմանկարները կատարել է Խորեն Հակոբյանը:

Ժողովածուն ընդգրկում է 9 արևմտահայ հեղինակների ստեղծագործությունները, ներառյալ նրանց գործերը, ովքեր կարողացան խուսափել ցեղասպանությունից: Ձապել Եսայան, Օրինակ, հետագայում զոհ գնաց խորհրդային իշխանությունների դաժանություններին: 1936-39-ի դեպքերը Հոֆմանը «2-րդ էլիտո-սիդ» է անվանել:

Ծաղկաբաղուն տեղ են գտել Կոմիտասի, Դ. Վարուժանի, Ռ. Սևակի, Ռ. Զարդարյանի, Սիամանյոյի, Տ. Զրաքյանի, Երվանդի, Գ. Զոհրապի և Վ. Թեքեյանի

արձակ գործերն ու բանաստեղծությունները:

Հատորի հրատարակման միտքը ծագել է 2014-16 թվերին Բեռլինում և այլ քաղաքներում ապրիլի 24-ի առթիվ տեղի ունեցած հանրային ընթերցումների շարքից: «Դա սոսկ կարճ պատմությունների հավաքածու չէ, այլ պոետիկ ճանապարհորդություն ծանրագույն փորձառության միջով, որը մեզ ներկայացրել է Գրիգորիս եպիսկոպոս Բալաքյանն իր «Հայոց Գող-գոթան» կոթողային հուշագրության մեջ: «Այս փոքրիկ գիտական աշխատությունը թանկարժեք գոհար է», - գրում է Վայսբախը, ավելացնելով, որ ընդհանրապես Հոֆմանի գրքերը (գերմաներեն թե անգլերեն) պարտադիր ընթերցանության գրքեր են ուսանողների համար: 2019-ին նա գերմանացիներին է ներկայացրել Հովհաննես Թումանյանի առակներն ու հեքիաթները: Նաև իր հեղինակած «Doves and Ravens» (Աղավնիներ և Ագռավներ) վեպը, որ պատմական ակնարկ է վաղ շրջանի Իսլամիզմի մասին:

ՄԱՆՈՒԿ ԱՐՍԵՆԻ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

74 տարեկան հասակում կյանքից հեռացավ ճանաչված փիլիսոփա, գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Մանուկ Արսենի Հարությունյանը: Կարճատև հիվանդությունից հետո՝ մեր օրերի կորոնավիրուսային համավարակը քայքայիչ հարված հասցրեց նրա կյանքին:

Մանուկ Հարությունյանը ՀՀ ԳԱ փիլիսոփայության և իրավունքի ինստիտուտի ստեղծման օրվանից՝ 1969 թ. աշխատանքի էր անցել որպես ավագ լաբորանտ: Նույն թվականին զինակոչվել էր սովետական բանակի շարքերը և զորացրվելուց հետո՝ կրկին վերադարձել էր աշխատանքի ինստիտուտ, որտեղ և աշխատում էր առայսօր: Նրա գիտական հետաքրքրությունները մշտապես կապված էին հայ հասարակության ապրելակերպի սոցիալ-փիլիսոփայական հիմնախնդիրների հետ: Այդ խնդիրներին նվիրված նա հրապարակել է բազմաթիվ գիտական հոդվածներ ու մենագրություններ: Դրանց թվում՝ «Սոցիալիզմը և մարդու իրավունքները» (կոլեկտիվ մենագրություն, 1980 թ.), «Ապրելակերպ. անձնավորություն. գիտատեխնիկական հեղափոխություն» (1984 թ.), «Հայաստան. օտարացած հասարակություն» (համահեղինակությամբ, 2007 թ.), «Արդի հայ հասարակությունը և օտարված գիտակցության փիլիսոփայությունը» (2014 թ.), «Իշխանության լեգիտիմություն: Ուսումնամեթոդական ձեռնարկ» (2016 թ.): Ինստիտուտում աշխատանքի տարիներին Մ. Ա. Հարությունյանը պաշտպանեց թեկնածուական ու դոկտորական ատենախոսություններ սոցիալական փիլիսոփայության գծով: Նա կարելի էր ասել, ինստիտուտի բաղկացուցիչ մասն էր: Միշտ համգիստ, բարյացկամ և ուշադիր, մշտապես գտնվում էր ինստիտուտի անկեղծ մարդկային շփումների կենտրոնում: Ինստիտուտի աշխատակիցները լավ հիշում են Մանուկի աշխատասենյակում ծավալվող բազմաթիվ ու երկարատև քննարկումները, զրույցներն ու վեժերը: Վերջին տարիներին նա ղեկավարում էր ՀՀ ԳԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտի Սոցիալական փիլիսոփայության բաժինը:

Պրոֆեսոր Մ. Հարությունյանը համատեղության կարգով երկար տարիներ աշխատում էր ԳԱ Գիտակրթական միջազգային կենտրոնում, ղեկավարում էր կենտրոնի փիլիսոփայության ամբիոնը: Նա հանդիսանում էր կենտրոնի լավագույն դասախոսներից մեկը: Նրա ճարտար լեզուն ու սրամիտ ուղեղը մշտապես գրավում էին տարբեր մասնագիտությունների մագիստրանտների ու ասպիրանտների ուշադրությունը: Սովորողները մեծ հետաքրքրությամբ էին Մ.Ա. Հարությունյանի դասախոսությունները, լսում նրա գունազարդ հայերենով մեթոդական համաշխարհային փիլիսոփայության տեսությունները:

Նա ամուսնացել էր համրապետությունում ընթացող սոցիալ-քաղաքական գործընթացների նկատմամբ և գիտական վերլուծական խորը ուշադրությամբ էր արձագանքում համրային երևույթներին: ՀՀ-ում պառլամենտական համակարգին անցնելուց հետո նա նախաձեռնեց նոր տեսական ծրագիր՝ նվիրված համրապետությունում պառլամենտարիզմի զարգացման հեռանկարներին: Արդյունքում նրա ղեկավարած հեղինակային խումբը 2020 թ. լույս ընծայեց հիմնարար ու արժեքավոր մի աշխատություն՝ «Արևմտաեվրոպական և հետխորհրդային պառլամենտարիզմը համեմատական հեռանկարում» խորագրով: Ցավոք, նրա շատ գիտական ծրագրեր կիսատ մնացին: Խորհրդանշական էր, որ մահը անսպասելի վրա հասավ նույն թվականի 18-ին, երբ գիտական աշխարհը նշում էր ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի միջազգային փիլիսոփայության օրը:

Մանուկ Հարությունյանը իսկապես կյանքի փիլիսոփա էր, և իր կյանքում էլ փիլիսոփայությունը ընկալում էր որպես կյանքի ուղի: Նա սիրում էր կյանքն իր բոլոր դրսևորումներով, հեղոնիստ, առատաձեռն ու հյուրասեր մարդ էր, ընկերությունը գնահատող անձնավորություն, հետաքրքիր զրուցակից, ազատամիտ, ճշմարտախոս և կամեցող անձնավորություն:

Նրա պայծառ հիշատակը միշտ վառ կմնա մեր սրտերում:

**ՀՀ ԳԱ փիլիսոփայության ինստիտուտ,
ՀՀ ԳԱ Գիտակրթական միջազգային կենտրոն**

Ի ԴԵՎ

Ճրամ հաշատրյան, Առնո Բաբաջանյան, Գոհար Գասպարյան, Պավել Լիսիցյան, Լուսինե Զաքարյան, Ավետիք Իսահակյան, Շիրազ, Սիլվա Կապուտիկյան, Պարույր Սևակ, Հրանտ Մաթևոսյան, Մինաս Ավետիսյան և շատ-շատ ուրիշներ: Մեծ հաջողություններ արձանագրեցինք կինոյի, թատրոնի, օպերայի և երաժշտության ոլորտներում: Մենք համաշխարհային անուններ ունեինք սպորտի ասպարեզում. Վադիմիր Ենգիբարյան, Ալբերտ Ազարյան, Հրանտ Շահինյան, Յուրի Վարդանյան և շատ ուրիշներ:

Այո, մենք, հայերս հպարտ էինք մեր քաղաքակրթական և ինտելեկտուալ անգուցական նվաճումներով և հաղթանակներով: Առանձնակի հպարտության է արժանի գիտության ոլորտը: Մեր գիտնականները գիտական նվաճումներ ունեցան գիտության բոլոր ոլորտներում՝ աստղաֆիզիկա, ֆիզիկա, մաթեմատիկա, քիմիա, կենսաբանություն, բուսաբանություն, երկրաբանություն, պատմություն և այլն:

1943 թվին ստեղծված գիտությունների ազգային ակադեմիան իր ձեռքբերումներով և գիտական ներուժով «կարող էր պատիվ բերել աշխարհի հզոր և զարգացող երկրի»: Մենք ունեցանք համաշխարհային մեծության գիտնականներ, որոնք դարձան համաշխարհային գիտության աստղաբույլի արժանի անդամներ. Վիկտոր Համբարձումյան, Սերգեյ Մերգելյան, Արտեմ Ալիսանյան, Գրիգոր Գուրգադյան և բազում ուրիշներ: Խորհրդային Միությունում առաջին հաշվիչ մեքենան ստեղծվեց Խորհրդային Հայաստանում: Երևանում հիմնադրվեց առաջին արագացուցիչը: Հայ գիտնականները առաջին անգամ աստղադիտակներ դրեցին տիեզերանավերի վրա: Ձուր չէ, որ հաճախ Հայաստանը անվանում են սիլիկոնային հովիտ:

Շատ, անչափ շատ կարևոր մի հանգամանք ևս. երբ 1920 թ. դեկտեմբերի 2-ին Հայաստանը խորհրդայնացվեց, նրա բնակչությունը 700.000 էր հաշվվում: 1990 թ.-ին մեր բնակչության թիվը հասնում էր 4 միլիոնի: Մեկնաբանություններն ավելորդ են:

Աստղագուշակը...

Ճյան համակարգում, այլ նաև քաղաքականության ասպարեզում: Ես կարծում եմ, որ պրեզիդենտի անվտանգության ծառայությանը այն կազմով, որ էր 1996 թվականին, ոչինչ չէր կարող փրկել, նա դատապարտված էր:

- Ես լսել եմ, որ պրեզիդենտի անվտանգության ծառայությունը զբաղվել է նաև նրանով, որ պրեզիդենտին պահպանել է այլմոլորակայինների, ՉԹՕ-ների ազդեցությունից:

- Չճանաչված թռչող օբյեկտներ, մեր կարծիքով, առայժմ գոյություն չունեն: Նորագույն մշակումներն ու տեխնիկական միջոցներն ազդում են անհատների գիտակցության վրա, և մարդիկ կոնկրետ տարածքում իբր տեսնում են «թռչող ափսե»: Սկսվում է մասսայական փսիխոզը: Այսօր արդեն կան համակարգեր, որոնք հնարավորություն են տալիս մարդու գիտակցության մեջ արհեստականորեն հարուցելու նման էֆեկտներ: Ռուսաստանի Դաշնության տարածքում «թռչող ափսեների» հայտնվելը կրում է ալիքային-հաջորդական բնույթ: Այսինքն, ինչ-որ մեկը տեսել է «թռչող ափսե», որին հաջորդում է դրա շուրջ ստեղծված աղմուկը: Իսկ հետագոտողներն ուշիուշով հետևում և ուսումնասիրում են դրա ազդեցությունը հասարակական-քաղաքական իրադարձությունների վրա: Այսպես զարգանում է ներշնչանքի ո-

Այո, խորհրդային պետության կազմում մենք արժանապատիվ պետություն էինք, որի շուրջը համախմբվեց ամբողջ հայ սփյուռքը: Սփյուռքը հասկացավ և գիտակցեց, որ ինքը հայրենիք ունի՝ Մայր Հայաստան, որին ճանաչում և հարգում էին աշխարհի բոլոր երկրները: Դրա վառ ապացույցն էր 1988 թվի աղետալի երկրաշարժը, որին արձագանքեցին աշխարհի բոլոր երկրները, որովհետև Հայաստանը սիրված էր և հարգված, իսկ հայը արժանապատիվ և հպարտ ժողովուրդ էր:

2020 թվի նոյեմբերին Հայաստանին պատուհասեց սոսկալի և կործանիչ աղետ: Եվ, երբեմնի մեզ շատ սիրող և հարգող աշխարհը ամուսարբեր է և անհաղորդ: Եվ դրա միակ պատճառը մեր անփառունակ, ամբոխի կողմից ընտրված, ստախոս, անվստահելի վարչապետի անհեթեթ, վնասակար, ազգակործան քաղաքականությունն է: Ասում են Փաշինյանը սիրում է ամեն ինչ սկսել զրոյից: Այդ զրոյի արդյունքը եղավ խայտառակ կապիտուլյացիան՝ Արցախի կորուստը, հազարավոր տղաների կորուստը, մայրերի ցավը, արժանապատվությունից և հպարտությունից զրկված հայը: Ասում են, որ հայ ժողովրդի պատմությունն էլ Փաշինյանը որոշել է սկսել զրոյից: Դա նշանակում է հայերենի, հայ եկեղեցու, հայոց պատմության, հայ ինքնության և արժանապատվության վերացում:

Ապացույց եք ուզո՞ւմ ծանոթացեք «Բարձրագույն կրթության և գիտության մասին» օրենքի նախագծին և մինչ այդ Փաշինյանի սանձազերծած կռիվը հայոց լեզվի, հայ եկեղեցու, հայ ինքնության և մշակույթի դեմ: Տգետները միշտ մարտնչող և համառ են: Սա Փաշինյանի բնութագիրն է՝ որոշել է հային, հայոց պետությունը, ամեն-ամեն հայկականը վերացնել, ուրեմն երբեք չի հրաժարվի իր ազգադավ, ազգակործան ծրագրերից: Եվ այդ ստոր ազգակործան ծրագրերը միայն հասցնելու համար է, որ չի հրաժարվում աթոռից, այն աթոռից, որը նրան օգնում է իրագործել, ավարտին հասցնել իր հայրենադավ ծրագրերը:

Անուշական ԲԱՋԲԵՐՈՒՆԻ

րոշակի աստիճան: Մարդը դառնում է ավելի ներշնչվող: Ինչ-որ մարդկանց այդ վիճակը պետք է: Մենք փորձում էինք դիմագրավել դրան:

- Ասացեք, խնդրեմ. մի՞թե այսօր էլ քաղաքականությունը ծրագրվում է նաև աստղերի օգնությամբ:

- Երբ այն պահանջվում է իրադրության անհրաժեշտ զարգացման համար: Ներքին և արտաքին քաղաքականությունը խաղաղաշտ է՝ խաղի իր կանոններով: Այստեղ գործում է ռեֆլեքսային (ազդակային) խաղերի սեփական տրամաբանությունը, երբ ծրագրվում են անգամ պատահականությունները, առանձին դիպվածները, որպեսզի ժամանակին կարողանաս ուշադրությունը հարցերի այս խմբից շեղել դեպի մեկ ուրիշը, կենտրոնացնել այլ խնդիրների վրա, մեղմացնել, հանել լարվածությունը: Օրինակ. Կործակվող հիանալի գիտեր իրադրությունը կտրուկ փոխելու, այն բացարձակապես այլ հարթություն տեղափոխելու միջոցները: Ելցինի հետ անմիջականորեն նա էր աշխատում... Կան բաներ, որոնք մենք ենք կառավարում, երևույթներ էլ կան, որոնք կառավարվում են աստղերի կողմից: Մենք այս ճշմարտությունը գիտենք և մեր գործունեության մեջ հաշվի էինք առնում ու ղեկավարվում դրանով: Թեևս հենց այդ էր պատճառը, որ Ելցինն այդքան երկար մնաց իշխանության ղեկին...

(Ռուսական մամուլի էջերից)

Ակադեմիական Նոր հրապարակություններ

- 3ու. Սովարյան - Կառավարման տեսության արդի հիմնախնդիրներ:
- Է. Խենյան - Տավուշի բանահյուսական ժառանգությունը:
- Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրներ և ժողովուրդներ, հ. XXXIII (1):
- Ա. Արեշատյան - Учение о гласах в средневековой Армении.
- И. Заславский, А. Мадоян — Философские вопросы оснований математики.
- Հովհաննես Թումանյանի կյանքի և ստեղծագործության տարեգրություն (1920-1923):
- Ն. Հովհաննիսյան - Հայոց պատմության անընդմեջ շղթան դարերի խորքից մինչև XXI դարի սկիզբ:
- «Արևելյան աղբյուրագիտություն», հ. 2:
- «Ակնարկներ սփյուռքահայ թատրոնի պատմության», հ. 3, Ա. Զթյան - Հայ թատրոնը Եգիպտոսում:
- «Օտար աղբյուրները Հայաստանի և հարակից

երկրների մասին», հ. 19, Ստեպան Բուռնաշև (կազմող Գ. Մխիթարյան):

11. Ա. Յահյանասիի - Սադեղ Զեդայաթ. կյանքը և գիտազրական ժառանգությունը:

12. М. Рухкян — Время Эдуарда Айрапетяна.

13. Դ. Քերթենցյան - Հայկական ճարտարապետությունը անտիկ ժամանակաշրջանում (Բ.ա. 6-րդ դար - մ.թ. 4-րդ դարի սկիզբ):

Գիտություն

**Գլխավոր խմբագիր՝
Ա. ՏԵՐ-ԳԱԲՐԻԵԼՅԱՆ**

**Երևան-19, Մարշալ Բաղդամյան 24բ,
հեռ. 56-80-14, 077 31 63 76**

**Դասիչ՝ 69268, գրանցման վկայական՝ 448:
Ստորագրված է տպագրության՝ 23.12.2020 թ.:
"ГИТУТЮН" ("Наука") газета НАН РА**